

Rudnay Sándor érseki beiktatásának irodalmi reprezentációja*

(az esztergomi érsekség a 19. század elején)

Amikor Rudnay Sándor (1760–1831) érseki kinevezését 1819. július 12-én az uralkodó, I. Ferenc Firenzében aláírta, az esztergomi érseki szék immár tíz esztendeje állt üresen. Az egyháztörténeti irodalom az udvar és a katolikus egyház közti, ekkor már évtizedes múltra visszatekintő feszültségek feloldási kísérleteként értékeli e kinevezést.¹ Abban azonban megoszlanak a vélemények, hogy ki mit remélt e hosszú ideje megüresedett pozíció betöltésétől, s kinek váltak valóra reményei. Kérdés, hogy I. Ferenc egyházpolitikája mennyiben örököse a jozefinus egyházpolitikának,² s mit tudott kezdeni annak hagyományaival. Az érsekség betöltése körüli udvari iratanyagban tájékozódó Hermann Egyed nagyszerű tanulmányában körültekintően mutatja be, hogy nemcsak az udvar és az egyházi vezetők közötti jogköri viták húzódtak a háttérben, nemcsak politikai kérdések játszottak szerepet – bár kétségen kívül azok is –, hanem legalább ennyire gazdasági megfontolások szintén közrejátszottak a magas egyházi tisztségek (az érsekség mellett több püspökség) betöltetlenségében.³ Az érseki jövedelem közvetlenül udvari kasszába áramlása egyszerre volt szinte létszükséglet a napóleoni háborúk idején, másrészt sakkban lehetett tartani vele az együttműködéstől vonakodó egyháziakat. Mindenesetre az érseki szék betöltésének ügye hosszú távon a magyarországi politika egyik legfontosabb nyitott kérdése volt.

Nézzük az előzményeket! Károly Ambrus főherceg (1785–1809) 1808-as érseki székbe segítségével egy kétségkívül udvarhú személy került csaknem kilenc év szünet után gróf Batthyány József megüresedett helyére. Az uralkodó unokatestvére, a Habsburg-Lotharingiai-ház estei-modenai ágáról származó Károly Ambrus szédületes sebességgel haladt előre az egyházi hierarchiában: az uralkodó 1806. június 29-án nevezte ki az 1795 óta betöltetlen váci püspökség adminisztrátorává, 1807. január 7-én iktatták hivatalába, november 5-én pedig a szerpapi rendet (diakónusságot) vette fel az éppen őt helyettesítő Bodonyi Elek segédpüspök kezéből, majd másnap – pápai felmentéssel – az áldozópapságot is. 1808. január 8-án ő esketi össze hűgát, Márai Ludovika hercegnőt és az uralkodót, majd a király kérvényezte a pápánál, támogassa Károly Ambrus primási, illetve korhiánya miatt egyelőre esztergomi adminisztrátori kinevezését. Mire VII. Pius pápa 1808. március 16-án pártfogásába vette Károly Ambrust, azaz felmentést adott neki a püspöki kor hiánya alól, a prelátsági kinevezést a király már elküldte a kancelláriához és kamarához, illetve kezdeményezte Károly Ambrus esztergomi adminisztrátorrá és egyúttal főispánná való kinevezését. A főispáni beiktatásra május 10-én került sor, a püspökszentelés szűk körben történt július 24-én a bécsi udvari kápolnában, az érseki beiktatás augusztus 18-án esett meg. Hogy Károly Ambrus mennyire váltotta volna be a hozzá fűzött reményeket, nem tudni, mivel nem sokkal beiktatása után – egy hadikórházban fertőzést kapván – 1809. szeptember 2-án meg is halt, hogy újabb tíz évre üres legyen széke.⁴

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Lásd például HERMANN Egyed: Az esztergomi érsek-primási szék betöltése a XIX. század első felében, *Századok*, 78.1–3 (1944): 463–487. Dr. MESZLÉNYI Antal: Rudnay Sándor (1819–1831), in: uő: *A magyar hercegprimások arcképsorozata (1707–1945)*, Budapest: Szent István Társulat, 1970, 168–204. Itt: 168–172.

² A klérus és az udvar közötti feszültségről legutóbb lásd Joachim BAHLCKE: *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)* (ford. FAZEKAS István), Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013, 399–407.

³ 1800-ban például a primási széken kívül hét püspöki szék volt már hosszabb ideje betöltetlen. Ezekről lásd ECKHART Ferenc: *A püspöki székek és a káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig*, Budapest: k. n., 1935, 11; HERMANN: i. m. 463.

⁴ MESZLÉNYI Antal: *A jozefinizmus kora Magyarországon (1780–1846)*, Budapest: Stephanum Nyomda R. t., 1934, 133–152; HERMANN: i. m. 469–472. Újabbban: LATORCAI Csaba: Egy Habsburg a primási székben –

Tíz évvel később az uralkodó 1819-es itáliai körútján heteket töltött Rómában, ahol több ízben is találkozott VII. Pius pápával. Bár Meszlényi Antal szerint a magyarországi helyzet nem került szóba közöttük, sőt mind a két fél került a több évtizedes konfliktus kínos kérdéseit,⁵ mégis kölcsönös gesztusok gyakorlásával folytatódott a történet. A szentatya beiktatta Ferenc öccsét, Rudolfot az olmützi érseki székre, a magyar király pedig Rudnay kinevezését deklarálta.

Ha egymás mellé tesszük Hermann Egyednek az udvari iratokból építkező elbeszélését és Meszlényi Antalnak a Vatikán álláspontjára figyelő megközelítését, látszik, hogy Rudnay mindkét oldalról ideális jelöltnek tűnhetett a pozícióra. Martin von Lorenz, a király egyháziügyi tanácsosa ajánlotta Rudnajt az uralkodó figyelmébe. Az udvarhoz való hűségen túl figyelembe vették Rudnay életkorát, s azt is, hogy mint egykori kanonok és érseki helynök, jól ismeri az esztergomi egyházmegye belső viszonyait. Egyetlen ellenérvet említ: Rudnay köznemesi származású, s a születés szerint báró Fischer István egri érsek adódna a posztra, őt támogatja a főnemesség és a papság kevésbé képzett része is, de ő már túlságosan koros, s a pozíció hamar megüresedne. Különben is – teszi még hozzá Lorenz – a primások között gyakorta fordultak elő személyek az alsóbb nemességből, mint Széchényi György vagy Pázmány Péter, aki ráadásul még jezsuita is volt.⁶ Hogy Rudnay társadalmi státusza valóban probléma lehetett, mutatja az is, hogy Horvát István a primási beiktatás évében megjelent könyvecskéjében súlyt helyez az érsek régi származásának kérdésére:

Igazi Magyar Eredetét már a' DIVÉK név is hirdeti. A' RUDNAI, BASSÁNYI, és UJFALUSI Ágok ettől származtak. Együtt ezen Ágoknak régi és számos Ókleveleik vagynak a' XII. és XIII-dik századból is [...]. A' régi RUDNAI ÁGBÓL vette származását, különösen némelly 1230. felé már élt ISTVÁNTÓL a' mi Fő Méltóságú mostani Esztergomi Érsekünk, 's ezen ISTVÁNTÓL Genealogiai Táblája hiteles levelekből folyton foly.⁷

Ily módon, ha családja nem is volt kellőképpen előkelő, legalább származását lehetett oly messzire visszavezetni, mely egy eredetközösségi narratívában erős érvnek számíthatott.

Rudnay mellett szólhatott hát, hogy az évtizedek óta az udvarral konfliktusba keveredő főrangú egyháziakkal⁸ szemben ő nem tagja e köröknek. Ugyanakkor kétség sem férhet képzettségéhez: szemben elődjével, Rudnay egyházi karrierje, bár szintén szédületes gyorsasággal, de a normális utat követve haladt előre.⁹ 1783 októberében szentelik pappá,

Lotharingiai Károly Ambrus esztergomi érseksége, *Magyar Sion*, [45.]3.2 (2009): 262–272.

⁵ MESZLÉNYI: *A jozefinizmus kora Magyarországon*, i. m. 217; uő: Rudnay Sándor, i. m. 177.

⁶ Az iratot ismerteti: HERMANN: i. m. 472–473. Ugyanez az érv a szentszék felé jelentő Antonio Severoli nunciussal is előbukkan – a Vatikánba küldött jelentést idézi: MESZLÉNYI: *A jozefinizmus kora Magyarországon*, i. m. 230.

⁷ Magyar ország régi gyökeres nemzetségeiről. Figyelem gerjesztésül értekezik HORVÁT István. Pesten, Trattner János Tamás Betüivel. 1820. 52–53. Családfájához lásd még CSIZMADIA János. *A Bartakovich-, Justh-, Rudnay, és Rudnyánszky-családok és részben azok rokonsága*, Késmárk: Sauter Pál Könyvnyomdája, 1905, 18–20.

⁸ Hermann Egyed írja le részletesen, hogy gróf Esterházy Károly egri püspök miként mondott ellent, amikor számon kérték rajta a püspökség önkéntes hadi felajánlásainak elmaradását. HERMANN: i. m. 465–467.

⁹ Életének adatait a következő forrásokból kompiláltam: a primás halála után megjelent halotti prédikációk és versek (Néhai Fő Méltóságú Kardinál, Herczegi Primás, Esztergami Érsek, Rudnai és Divék-Ujfalusi Rudnay Sándor emlékezetére mondott Beszédek és írt Versek másodszeri kiadása. Esztergami Könyvnyomtató Beimel József költségén. [1831] OSZK 277.887/5; 208.567; változata más tördeléssel, és ugyanezzel a címmel: OSZK 282.683) anyagából lett összeállítva az első, s mindmáig mérvadó életrajz: Herczeg Rudnai 's Divék-Ujfalusi Rudnay Sándor Kardinális, és Magyar Ország' Primásának 's a' t. rövid életrajza, in: Első év munkáltja a' pesti Nevendék papság' Magyar Iskolájának. [I. kötet], Pesten, 1833. Esztergami k. Beimel Józsefnél. 207–218. Szintén korai gyűjtésen alapul a bencés Guzmics Izidor életrajza: Szerk. [GUZMICS Izidor]: Életrajz [Rudnay Sándor], in: *Egyházi Tár*. IV. Füzet. Pesten, Esztergami K. Beimel József' betüivel 1833. 168–176. A későbbiekből: KOLLÁNYI Ferencz: Esztergomi kanonokok. 1100–1900, Esztergom: Buzárovits Gusztáv,

1784-ben védi meg teológiai-dogmatikai disszertációját a budai szeminárium hallgatójaként.¹⁰ Innen kezdve szinte évenként váltja működése helyszínét és területét: előbb Berényi Ferenc grófnál házitánító, majd a Pozsony megyei Csesztén (ma: Častá, Szlovákia) káplán, a nagyszombati helynökségben jegyző, majd Garamszentbenedek (ma: Hronský Beňadik, Szlovákia) káplánja, ismét a nagyszombati helynökség levéltára következik, miután ezt rendezte, gróf Batthyány József primás pozsonyi kancelláriájában rendezi az iratokat, Vilt József nagyszombati vikárius (aki később győri püspök lesz) titkára, majd kancellárja, aztán Koros község (ma: Krušovce, Szlovákia) plébánosa. Nyugodtabb évek következnek, nagyobb előrelépésekkel: 1790-től a nagytopolcsányi (ma: Topoľčany, Szlovákia) egyházkerület esperesének helyettese, 1797-től esperese, 1805-től kanonok és a nagyszombati szeminárium rektora, 1808-ban korosi apát, majd ansariai címzetes püspök, pár hónap múlva esztergomi vikárius generális és a sasvári egyházkerület esperese, 1809-ben prépost Esztergomban, 1814-ben királyi megbízottként békíti a lutheránusokat és katolikusokat Sopronban, 1815-től Erdély püspöke (a pápa 1816-ban erősítette meg). Ráadásul Rudnayt 1808-ban az uralkodó a Helytartótanács tanácsosának, egyházügyi referensnek nevezte ki, 1809-ben a bécsi Magyar Udvari Kancellária tanácsosa. Rudnay lojalitásához tehát kétség sem férhetett, s nagyfokú szervezőképességről tett tanúbizonyságot a legkülönbözőbb egyházügyi területeken. A Vatikán számára pedig azért is tűnhetett éppen ő jó választásnak, mivel korábbi pályáján felmutatott erényei mellett képzettsége is alkalmasnak mutatta erre a pozícióra. Egy olyan embert láthattak benne, aki helyreállíthatja az udvar és az egyház kapcsolatát, ráadásul személye a rendi politikában is új fejezetet nyithat. Állítólag Antonio Severoli bécsi nuncius már 1815-ben, erdélyi püspökké történő kinevezésekor így nyilatkozott: „Rudnay olyan főpap, aki minden tekintetben tökéletesnek mondható.”¹¹

A primási székhely (és az esztergomi káptalan) a 16. században, Esztergom 1543-as elfoglalása után menekült Nagyszombatra, s már Mária Terézia uralkodása és gróf Barkóczy Ferenc érseksége (1761–1765) alatt elkezdődtek a felújítási munkálatok a városban a visszatérést előkészítendő. Az 1802:XVII. tc. újból rendelkezett róla, hogy az esztergomi főkáptalan minél előbb költözzön át Nagyszombatról Esztergomba,¹² ám Károly Ambrusnak nem volt módjában a tervet végrehajtani, melyet tovább nehezített a körülmény, hogy a magyar egyháziak sem feltétlenül értettek egyet vele. Rudnay, amikor beiktatási ceremóniájának helyszínét Esztergomba teszi, már elődei gyakorlatát követi, ám ő ezzel az ünnepélyes gesztussal, az egyházmegye székhelyét is visszahelyezi, s maga is Esztergomban marad. Rudnay egyik maradandó alkotása a Magyar Sionként megnevezett érseki központ újjáépítésének megkezdése az esztergomi Várhegyen.¹³

Rudnay a jelek szerint nagy lendülettel vetette magát a munkába: beiktatása után hamarosan nemzeti zsinatot hívott össze. Az egyház zilált belső viszonyainak tisztázását,

1900, 415–419; KÄFER István: Rudnay Sándor, in: *Esztergomi érsekek. 1001–2003* (szerk. BEKE Margit), Budapest: Szent István Társulat, 2003, 358–360. (Itt jegyzem meg: a régi és ritka kiadványok könyvtári jelzeteit is megadom. Általában az OSZK-jelzeteket adom csak meg, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár – a továbbiakban: EFK – jelzeteire akkor utalok, ha valamiért az indokolt – például csak ott van meg a példány vagy egyedi példány található ott.)

¹⁰ Tézisei: Assertiones ex universa Theologica dogmatica, quas Auctoritate, et consensu Reverendissimi, Spectabilis, et Clarissimi Domini, Inclytæ Facultatis Theologiæ praesidis, et directoris, Admodum Reverendi, Spectabilis, et Clarissimi Domini Decani, Cæterorumque ejusdem Facultatis Theologiæ Minorum Doctorum, in Regia Universitate Budensi pro consequenda Suprema Theologiæ Laurea, publice propugandas suscepit Anno MDCCLXXXIV. Mense Aprili, die III. Alexander RUDNAY de eadem, et Divék-Ujfalú [...]. OSZK Any. 1784 8°

¹¹ Idézi: MESZLÉNYI: Rudnay Sándor, i. m. 172.

¹² HERMANN: i. m. 470.

¹³ Ehhez lásd MESZLÉNYI: Rudnay Sándor, i. m. 179–186; TÓTH Krisztina: Rudnay Sándor és Esztergom, in: *Documenta Rudnayana Strigoniensia I.* (összeáll. TÓTH Krisztina), Esztergom – Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport (Pons Strigoniensis. Fontes), 2001, 13–17.

valamint az állam és egyház viszonyának rendezését a király is támogatta, ám – félreértésből vagy sem, nem tudni – a pápa nem erősítette meg a nemzeti zsinat összehívását.¹⁴ A zsinat a pápai megerősítés nélkül is összeült, s 1822. szeptember 8. és október 17. között az alábbi kérdéseket tárgyalta:

1. A mélyen súlyedt erkölcsösség helyreállításának eszközei, főképp a világi és szerzetes papság fegyelmezése.
2. A tanulmányok és a tanítási módszer egyöntetősége a püspöki lyceumokban.
3. A pesti egyetem theologiai tanárai közt elmérgesedett viták kiegyenlítése.
4. A szerzetes-rendek szabályainak az egyház mai állapotának megfelelő módosítása.
5. A szentírás magyar Káldy-féle fordításának új kiadása.
6. Nagyobb alap teremtése a bécsi felső papképző-intézet (Augustinaeum) számára, hogy állandóan legalább tíz magyar pap képezhesse magát tovább a theologiai tanulmányokban.
7. Az eltöröl szerzetes-rendeknél alapítványozott misék számának csökkentése, mert óriási terhére vannak úgy a kimerített vallás-alapnak, mint a lelkeskedő papságnak.
8. Az egyházi bíraskodás olyan egyforma és célszerű rendezése az egész országban, mely az eddig adott hazai törvényeket sértetlenül hagyja.¹⁵

Hogy e pontok közül melyek tartoztak egy nemzeti zsinat hatáskörébe, hogy egyáltalán mi volt egy ilyesfajta zsinat egyházi jogi helyzete, nem feladatunk megítélni. Abban a parttalan egyháztörténeti vitában sem érdemes most elmélyedni, hogy vajon a felvilágosult abszolutista, s ilyenformán némiképp antiklerikális udvar vagy inkább a hagyományos jogaihoz ragaszkodó pápaság jött volna ki jobban a zsinat után. E kérdések azért is nehezen megválaszolhatóak, mivel a zsinat határozatait sem az uralkodó, sem a pápa nem szentesítette. „Az egyház jóváhagyása elmaradt, mert jogai megsértését tapasztalta a zsinaton. A király megerősítését sem sikerült megnyerni – amint hogy nem is szorulnak rá az egyházi zsinatok határozatai – mert valószínűleg bántotta a király érzékenységét, hogy a zsinat nem mindenben hódolt akarátának” – összegez Pál Mátyás.¹⁶

Úgy tűnik, Rudnay személye egyre inkább csalódást okozott mind az udvar, mind Róma számára, s egyik fél előtt sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A kezdeti bizalom megingásának jeleként értelmezhetjük, hogy a király például már 1824-ben akadékoskodni kezdett a primás megszólításával kapcsolatban. Koháry Ferenc herceg, udvari kancellár, aki nemrég még a primási beiktatáson képviselte az uralkodót, a király nevében kéri számon

¹⁴ Az uralkodó 1821. március 23-án adta ki rendeletét, melynek erejével meghagyta a primásnak, hogy hívja össze a Magyar Királyság és Erdély összes érsekeit, püspökeit, káptalanjait, apátjait, prépostjait, a rendfőnököket. CSERNOCH János: Nemzeti zsinat?, *Magyar Sion*, 32 (1895): 881–913 Itt: 883–888; PÁL Mátyás: A pozsonyi nemzeti zsinat 1822-ben, *Religio*, 71.30 (1912. szeptember 22.): 470–471; 71.31 (1912. szeptember 29.): 488–490; 71.32 (1912. október 6.): 503–505; 71.33 (1912. október 13.): 520–521. Itt: 489–490; MESZLÉNYI: Rudnay Sándor, i. m. 187–189. Az uralkodó engedélyét publikálja: TÖRÖK János: *Magyarország primása. Közjogi és történeti vázolat*, Pest: Laufer és Stolp, 1859, 232–233. A zsinatot meghirdető körlevél: uo. 233–235. A zsinat kihirdetése (a diplomajutókra kifüggesztett irat): uo. 235–236. A megnyitó beszéd: Oratio Celsissimi ac Reverendissimi Domini Principis Primatis Alexandri a Rudna et Divék-Újfalú Ad Synodum in Ecclesia SS. Salvatoris Posonii Die 8. Septembris 1822. Posonii, typis Heredum Belnayanorum 1822. OSZK 618.488. A zsinat vatikáni értékeléséről újabban lásd FEJÉRDY András: Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat és az apostoli szentszék, in: *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században* (szerk. BALOGH Margit – VARGA Szabolcs – VÉRTESI Lázár), Budapest – Pécs: Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola – Pécsi Egyháztörténeti Intézet – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis X.), 2014, 219–235.

¹⁵ PÁL: i. m. 490.

¹⁶ PÁL: i. m. 521. Hamarosan látni fogunk egy olyan példát, ahol a királynak nyilvánvalóan tartalmi aggályai lehettek, s nem csupán hatalmi gögje játszhatott közre, amiként Csernoch vagy Pál beállítják. Meszlényi Antal a vatikáni fenntartásokat idézi azzal kapcsolatban, hogy Rudnay nem tudta eldönteni, hogy az udvar vagy a szentszék érdekeit helyezi-e előrébb: MESZLÉNYI: *A jozefinizmus kora Magyarországon*, i. m. 232–233.

Rudnay, hogy miért használja a „magyar egyház feje” címet, mikor az *de iure* nem jár neki. A hosszas jogi érvelésen alapuló levelet a király 1824. szeptember 14-én írta alá, s „hozzátette, hogy rezolúcióját kíméletesen hozzák Rudnay tudomására.”¹⁷ A megdöbben Rudnay válaszában azt írta, hogy ő nem használta a címet, de annyit azért hozzátett, hogy amikor rá vonatkozóan mások használják, akkor a rendek több száz éves szokásjogát alkalmazzák.¹⁸ Tekintheszük egyszerű félreértésnek is az esetet vagy az udvar erőfitogtatásának – most pusztán azért idéztem, hogy jelezzem: az udvar és a katolikus klérus viszonya a 19. század elején meglehetősen bonyolult, s azt sem szabad elfelejteni, hogy ekkortájt a katolikus egyház státusza igen gyorsan és dinamikusán változott. Elegendő itt a napóleoni fogság vagy a Habsburgokkal való tartósan bizonyuló konfliktus kialakulására utalnunk.¹⁹ Olyan gyorsan változott a politikai helyzet, hogy ami egyik évben még vállalható kompromisszumnak tűnhetett, a következő pillanatban már a pozíciók vállalhatatlan feladásának. Rudnay egy olyan időszakban került bizonyos érdekek keresztútjába, amikor e bonyolult diplomáciai viszonyokban csak nehézkesen lehetett eligazodni.

Rudnay életrajzainak van még egy visszatérő motívuma: az érsek jótékonykodásra való hajlandósága. Halála után – a halotti prédikációk nyomán – írott életrajzában például a következő topikus leírást olvashatjuk:

Élnek még sokan, kik látták, milly határtalan buzgalommal viselte szent hivatalát: látták őtet a' lélekesméret' bírói székénél, békés türelemmel oktatni a' tudatlanokat, szelidséggel itélni a' bünösöket, irgalommal kötözni, gyógyítani sebeiket; látták a' betegeknek, haldoklóknak ágyaiknál, azokat amaz esmeretlen, és félelemmel teljes utra, mellynek kapujánál az idvezség', vagy kárhozat' ösvénye mutatkozik, a' szentségek' vigasztalásukkal készíteni; szóval a' haldoklókat az Isten' karjaira fektetni, hogy ott a' halál' álmában édesen szenderegjenek.²⁰

Persze azt nehéz ellenőrizni, hogy Rudnay miként viseltetett a szegénysorúakkal a valóságban, s mennyiben épít e leírás bizonyos toposzokra, melyek a halotti prédikációkban – ha pap temetésén hangzanak el – rendre visszatértek, sőt a „jótékonykodás” (például intézmények alapítása, templomok építtetése stb.) bizonyos értelemben az érseknek hivatali kötelessége is volt. Amiről több információnk van, az Rudnay érseki működésének az egyházi infrastruktúrát fejlesztő tevékenysége egyfelől, s széles körű reprezentatív tevékenysége másfelől. Pauer János gyűjtésében Rudnay neve számos helyen előfordul: plébániák, kegyhelyek, apácakolostorok, sőt katonai nevelő intézet is kapott tőle adományt.²¹ Másfelől tudvalévő, hogy mecénásként figyelt a korabeli művészet támogatására is: levelezett többek között Ferenczy Istvánnal,²² a nála levélben tisztelgő Kazinczy Ferencnek személyes hangú választ írt,²³ az 1824-ben katolizáló Rummy Károly György 1828 után az érsek közvetlen munkatársa és bizalmasa, 1829-től az érsek haláláig könyvtárosa.²⁴ Persze e jótékonyági hajlam nem terjedt ki mindenkire. Ludwig van Beethoven 1823-ban jelenti, hogy szeretné egyik ünnepi miséjét Rudnaynak ajánlani, s a partitúráért ötven dukátot kér cserébe – nem tudni pontosan, hogy Rudnay miért utasította vissza Rudolf olmützi érsek zenei nevelőjének

¹⁷ HERMANN: i. m. 474.

¹⁸ Uo. 474–475.

¹⁹ Magyar szempontból összegzi: MESZLÉNYI: *A jozefinizmus kora Magyarországon*, i. m. 152–198.

²⁰ Herczeg Rudnai 's Divék-Ujfalusi Rudnay Sándor Kardinalis, és Magyar Ország' Primásának 's a' t. rövid élet-rajza, i. m. 210.

²¹ PAUER János: Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében. Árpádok időszakától korunkig, Székesfehérvárott, özvegy Számmer Pálné betűivel 1847. 311–312; 327–328.

²² LENGYEL Géza: Ferenczy István és Rudnay Sándor hercegprimás levelezése, *Művészettörténeti Értesítő*, 8,2–3 (1959): 157–162.

²³ Kazinczy Ferenc Szent Hajdan Gyöngyei című művét ajánlja, in: *Documenta Rudnayana Strigoniensis I.*, i. m. 110; Kazinczy Ferenc a primás esztergomi munkásságát ünnepli, in: uo. 113–114.

²⁴ Rummy Károly György primási könyvtáros hivatali esküje, in: uo. 109–110.

és pártfogoltjának kérését (az esztergomi székesegyház építésének költségeire hivatkozik, de lehet, hogy egyszerűen csak sokallta az ötven dukátot, vagy úgy gondolta, hogy túlzás volna, ha a cseh egyház embereit is ő pénzelné).²⁵

S végezetül Rudnay a szlovák „nemzeti ébredés” egyik fontos szereplője.²⁶ A latinul, magyarul, németül és szlovákul egyaránt prédikáló Rudnay egyik kezdeményezője és támogatója volt a szlovák nyelvű liturgikus irodalom elkészítésének és modernizálásának, jó kapcsolatokat ápolt a korabeli szlovák értelmiséggel. Ugyanennek – láttuk – a magyar oldala is kiemelhető: jó kapcsolatok a magyar nyelv ápolásának híveivel, a magyar nyelvű intézményrendszer támogatása (például komoly adomány formájában a magyar nyelvet ápolni hivatott Magyar Tudós Társaság részére), a Káldy-féle Bibliafordítás javításának felvetése. E törekvések persze ismét egyházpolitikai tettként is értékelhető: a katolikus vallásosság visszaszorulását az anyanyelvi igehirdetés és egyházi oktatás fejlesztésével lehetett megállítani.

Mindez látszik akkor is, ha a nemzeti zsinat bizonyos kérdéseit a nyelvkérdés mellé állítjuk. Az 1822-es nemzeti zsinat egyik kiemelt kérdése ugyanis az általános erkölcsi romlás problémája volt. Hogy a nyelvművelésben és a kultúraápolásban a tanácskozás résztvevőit nem annyira a felvilágosodás társas modelljei vezették, jól jelzi, hogy itt a főpapság és képviselőik miként határozták meg a problémákat, s hogy milyen ajánlatokat tettek azok orvoslására. Az okokat a következőkben látták: hamis bölcséleti elméletek; helytelen nevelés (különösen az otthon nevelés veszélyes); színházak, erkölcstelen festmények, hitetlen olvasmányok (elsősorban regények); papok romlott élete; könnyen adott feloldozás a gyónások után; vegyes házasságok (ez utóbbi kettőt az általános gyűlés utóbb törölte); az egyházmegyék sokáig vannak főpásztor nélkül (régii sérelem ez); a világi hatóságok nem büntetik meg a kihágásokat (káromkodást, fajtalanyságot stb.), az egyház pedig tehetetlen. Ezért javasolták a következőket: egyházmegyei cenzorok kinevezését kéri a királytól; színházi ellenőrök kinevezése (akik a szövegen túl a játékot, az öltözéket, sőt a taglejtést is felügyelik); külföldi nevelők alkalmazásának engedélyeztetése; a lelkészek a gonoszokat testileg is fenyegethessék; a földesurak kötelezése, hogy vásár- és ünnepnapokon cselédeknek időt engedjenek az isteniszolgálatra (ne szabadjon őket fizetni erre a napra és panaszaitat felvenni sem); a papok püspökök ellen emelt vádjait közölje a püspökkel is; püspöki székek gyors betöltése; a görög katolikusok is használják a Gergely-naptárt; magániskolák eltörlése; a földesurakat kötelezze iskolák emelésére (azok felülvizsgálata és ellenőrzése viszont legyen a püspökök feladata, csak a püspök jóváhagyásával lehet valaki tanító); a plébános kényszeríthesse a szülőket, hogy gyermekeiket iskolába adják; a jezsuita rend visszaállítása és az uralkodó a nemes ifjak konviktusának vezetését bízta rájuk.²⁷ Persze a korabeli, felvilágosodással kapcsolatos katolikus nézeteket ismerve ezen nem csodálkozhatunk²⁸ (s az sem csoda, hogy az uralkodónak fenntartásai voltak a határozatokkal kapcsolatban). A zsinat helyzetértékelése és álláspontja ugyanis szépen illeszkedni látszik ahhoz a 18. században induló folyamathoz, melynek során sajátos módon épp az udvar lett a klérus szemében a hitre veszélyként leselkedő felvilágosodás egyik legfontosabb terjesztője,²⁹ s megoldási javaslatok

²⁵ Ludwig van Beethoven felajánlja Rudnay Sándornak legújabb ünnepi miséjét, in: uo. 93–94.

²⁶ Erről átfogóan lásd Mária VYVÍJALOVÁ: *Alexander Rudnay v kontexte slovenského narodnoobrodenského hnutia*, Martin: Matica Slovenská, 1998; KÁFER István: Rudnay Sándor jelentősége a szlovák nemzet kultúrájában, in: *Rudnay Sándor és kora. Alexander Rudnay a jeho doba* (szerk., red. KÁFER István), Esztergom – Nagyszombat: Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Rudnay Sándor Kulturális és Városvédő Egyesület – Spolok Svätého Vojtecha – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1998, 45–50; ÁBRAHÁM Barna: Rudnay Sándor. Hungarus patriotizmus, szlávtság, szlovákság, in: uo. 99–106.

²⁷ Összefoglalja PÁL: i. m. 520–521.

²⁸ Lásd LUKÁCSI Zoltán: *Szószer és világosság. A magyar katolikus prédikáció a felvilágosodás korában*, Győr. Győri Egyházmegyei Levéltár (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások), 2013.

²⁹ Erről lásd BAHLCKE: i. m. 271–286.

épp ott avatkoznának be, ahol az állam a 18. század folyamán komolyabb szerepet vállalt (mint például az oktatás, a cenzúra vagy a kultúra). Csak azért idéztem ezt, hogy jelezzem: Rudnay nyelvpolitikája valószínűleg egyházpolitikájának szerves részét képezte, s egyik fő célja lehetett a szlovák anyanyelvű lutheránusok visszaterelése a katolikus egyházhoz (ami, láttuk, Romy Károly György esetében sikerrel is járt).

(a beiktatási költészet)

Rudnay Sándor pályáját már érseki beiktatása előtt is nagy figyelem övezte, beiktatására nagy várakozással tekintettek igen sokan (az udvar, a katolikus egyháziak és a rendek is), s későbbi pályája részben igazolta e várakozásokat, részben csalódást okozott. (Szükségszerűen így van ez, hiszen sokan igen különböző oldalról meglehetősen eltérő eredményeket reméltek.)

Nem csoda hát, hogy a beiktatás körüli események viszonylag nagy publicitást kaptak, s majd egy évig szervezték Rudnay beiktatási ceremóniáját, melyre 1820 májusában került csak sor. Hogy mily komolyan gondolta mind az egyház, mind az udvar azt, hogy viszonyukban új fejezet kezdődik, jól jelzi, hogy látványos gesztussal kívánták jelezni az állam és az egyház új kapcsolatának erejét: az érseki beiktatási ünnepséget, s magát az érseki központot annak 1543-as kiköltözése után, ismét (és ezúttal tényleg) Esztergomba helyezték vissza. Rudnay 1819 júliusától kezdve olyan reprezentatív szereplője a magyar közéletnek, akinek útját folyamatosan ünnepi események kísérik, s akinek megjelenései és e megjelenések reprezentációs formái a királyi család tagjaiéval vetekednek. Természetesen a beiktatásakor született szöveges emlékegyes a legjelentékenyebb, ám Rudnay egész életét végigkísérte a *solemnitas* formáinak gazdagsága. Tóth Krisztina Esztergomban (az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban) és Budapesten (az Országos Széchényi Könyvtárban) 216 bibliográfiai tételt azonosított (verseket és beszédeket),³⁰ s amint egy kutató bármely magyar vonatkozású archívumba beteszi a lábát, szinte biztosan újabb és újabb nyomtatott és kéziratos dokumentumokra fog bukkanni, hol önállóan, hol pedig szórványosan (más dokumentumok közé keveredve). Természetesen mindez azt is jelenti, hogy Rudnay személye inkább kivételesnek mondható: a dicsőítő költemények oly gazdag tárháza áll rendelkezésünkre latin, magyar, német, sőt szlovák nyelven, amely a rendi költészetben páratlan forrásanyagot jelent. Miközben tudom, hogy ez a kivételesség már önmagában torzítja vizsgálódásainkat, a rendkívül sokszínű anyag lehetőséget adhat rá, hogy a beiktatások körüli laudációs versekre vessünk egy pillantást.

Az első felmerülő kérdés az, hogy miként is illeszkedik egy-egy vers a beiktatási szertartás ünnepi eseményeinek rendjébe. Annak ellenére, hogy igen gazdag forrásokkal rendelkezünk az 1820. május 16–17-i napokról,³¹ mégis viszonylag keveset tudunk arról, hogy mi is történhetett a költeményekkel. A *Hazai 's Külföldi Tudósításokban*, valamint a *Magyar Kurirban* is lejött egy – nagyjából szóról-szóra egyező – tudósítás,³² mely részletesen összefoglalta az ünnepi eseményeket a bevonulástól kezdve a székfoglalón és az ünnepi vacsorákon át a népi ökörsütésig. Dörögtek a mozsarak, a város ki volt világítva, s a tudósító bárhová is nézett arisztokratákat, udvari tanácsosokat, állami főtisztviselőket és főpapokat látott (fel is sorolta őket becsülettel). Az egymást érő laudációk sorában, költeményekről csak

³⁰ *Documenta Rudnayana Strigoniensia II.* (összeáll. TÓTH Krisztina), Esztergom – Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport (Pons Strigoniensis. Fontes), 2004.

³¹ Az alább idézendőkön túl lásd *Documenta Rudnayana Strigoniensia I.*, i. m. 23–40.

³² *Hazai 's Külföldi Tudósítások*. [40. szám.] Pesten, Pünkösöd-Hava 17-dik napján, 1820. 321–323; [41. szám.] Pesten, Pünkösöd-Hava 20-dik napján, 1820. 329–332; [42. szám.] Pesten, Pünkösöd-Hava 26-dik napján, 1820. 337–339. A Magyar Kurir tudósításairól lásd Tarján Bence repertóriumát: TARJÁN Bence: Rudnay Sándor érseksége a Magyar Kurir lapjain, in: *A Duna vallomása. Tanulmányok Käfer István hetvenedik születésnapjára* (szerk. ÁBRAHÁM Barna – PILECKY Marcell), Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2006, 232–244.

a második nap vacsorájának leírásában esik szó: „Az ezen alkalmatosságra készült Versezetek mintegy 30 számra teltek, mellyek többnyire Deák nyelven készültek, de voltak több derék Magyar versek is, sőt tudunkra három Tóth nyelven is készült, mellyeket részszerént az Érsekségi Papság, részszerént a Praemonstratensis, Benedictus, Piarista szerzetesek, vagy más magános személyek mutattak be.”³³ A tudósító egy kissé még alá is becsülte a dolgot: ma több mint ötven csak erre az alkalomra készült verset ismerünk, a többségüket kinyomtatva adták át az érseknek, de voltak olyanok is, melyek kalligrafikus írással maradtak fenn valamelyik kéziratban. Az arányokat talán jól érzékelteti, hogy a tudósítás három szlovák költeményről tud, míg mi ötöt is ismerünk (nem is akárhogyan jegyzik azokat),³⁴ s még bőven előfordulhatnak olyan, az érseknek átadott egyedi kiadványok és kéziratok, melyek lappanganak vagy már végleg eltűntek. Érdemes még azt is hozzátenni, hogy nemcsak a nyomtatva kiadott tételek száma igen magas, hanem bizonyos kiadványokból viszonylag sok példány maradt fenn (ami a hasonló aprónyomtatványokkal kapcsolatban nem mindig mondható el). Nem feltétlenül a magas példányszámra utal ez, de arra igen, hogy komoly szándék mutatkozott ezen példányok archiválására.

A kérdés már csak az, hogy mit is jelenthet, hogy ezeket a költeményeket „bemutatták”. Ha valaki csak futólag átböngészi e kiadványokat, láthatja, hogy ezek felolvasása igen hosszadalmas lett volna önmagában is, így valószínűbb, hogy ezeket mindössze ajándékkul szánták az érseknek. Erre utal egy korábbi eset is, melyről szintén vannak feljegyzéseink. Bő egy hónappal a beiktatási ünnepségek előtt, Rudnay Erdélyből észak felé utazván, tett egy kitérőt Arad irányába, ahol felkereste a máriaradnai (ma: Radna, Románia) kegyhelyet, s felszentelte az építendő nagytemplomot, illetve komolyabb töképezést ajánlott rá (ezen kívül egy arany koronát csináltatott a Szűz Mária-kegyképre).³⁵ Mintegy szimbolikusan ez az aradi látogatás erdélyi munkásságának lezárását és új életének nyitányát is jelentette, amennyiben még egy utolsó és nagyszabású alapítványt tett egyfelől, s másfelől itt tette fel vállára Kőszegi László csanádi püspök a pápa által küldött érseki palliumot. Az eseményről fennmaradt Peretsenyi Nagy László emlékezése, aki az aradi városi küldöttség tagjaként volt tanúja az eseményeknek. Ráadásul Peretsenyi Nagy két ízben is összefoglalta e három nap eseményeit: először még 1820-ban, majd 1822-ben.³⁶ (Persze e két leírás hitelében nem feltétlenül kell

³³ Hazai 's Külföldi Tudósítások. [42. szám.] Pesten, Pünkösöd-Hava 26-dik napján, 1820. 337–339. Itt: 338–339.

³⁴ Jozef Ignác Bajza, Ján Hollý és Bohuslav Tablic koruk jelentős szlovák költői, Adalbert Šimko pedig, aki egy éven belül két Rudnaynak szánt költeményt is jegyez, a ferences ájtatossági irodalom szlovák fordítója. Verseik: [Jozef Ignác BAJZA:] Spew ke Čŕi, a Čestŕi Nagwznešeňegšŕiho knŕížaŕa [...] Aleksandra [...] z Rudni [...] K Geho We dwe Swé hodnostŕi [...] w Ostrihome sláwnému uwáďaňú ménom Slowenskég Ostihomskég Cirkwi s Naghľbšŕu poniženostŕu. W Trnawe 1820, u Gelinek Gána Krstŕitela. – EFK II/7.29

[Ján HOLLÝ:] Spew ke Čŕi [...] Knŕížaŕa Aleksandra z Rudného [...] k Geho w Ostrihome Roku 1820 Dňa 16. Mága preslawnému w Hodnostŕ Uwáďaňú s naghľbšŕu Poňizenostŕu obetuwanŕi. W Trnawe 1820, u Gelinek Gána Krstŕitela. – OSZK 504.260; Any 1820 2°

P. A. S. [Adalbert ŠIMKO]: Rozmlúwaňi Pastirow, keď [...] Aleksander z Rudného [...] k swému Dústogenstwú pristupowal, [...] pristogené, a [...] prednesené Roku 1820. W Tranwe, u Gelinek Gána Krstŕitela. – OSZK 504.262

P. A. S. [Adalbert ŠIMKO]: Werše [...] Alexandrovi z Rudného [...], keď [...] k hodnosti Arci-Biskupskég pristupowal k preukázáňu príslušnég Učŕivostŕi a na wečnu Pomátku ze Slowenských Strán obetuwané dňa 16. Mesíca Mága Roku 1820. W Trnawě, u Gelinek Gána Krstŕitela. – OSZK 504.261

Bohuslav TABLIC: Lidomil werssemi wyobrazený. K oslawenj Insstalcý [...] Alexandra Z Rudna léta Páně 1820 dne 16. Máge, gménem Slowaků baňského okolj [...] obětowaný, a nákladem [...] Starssjho Ğirŕjho Zmesskala [...] wytlačeny. W Sstŕiawnicy 1820, u Frantiska Sulcera. – EFK I/27.21

Hollý verséhez lásd Jozef ŠIMONČIČ: Nagyszombat Rudnay idején (ford. MATUS László), in: *Rudnay Sándor és kora*, i. m. 63–68. Itt: 67–68.

³⁵ Ez a történelem viharaitól némileg megtépzva jelenleg is látható a nagytemplom főoltárán.

³⁶ [PERETSENYI NAGY László:] Emlékezete Eö Magassága Hertzeg *Rudnay Sándor*, Esztergami Érsek, Magyar Ország Primássának, *Mária-Radnán* 7. 8. 9^{dik} Aprilisban e. f. 1820 Eszben lett nyilván való Ájtatossága Példájának, in: *Peretsenyi Nagy László vegyes tartalmú rövidebb kéziratai*, OSZK Kt, Quart. Hung. 795/2, 1r–

teljes mértékben megbízni: 1822-ban a krónikás már úgy emlékezett, hogy 1819-ben esett meg az érseki látogatás, s sokat beszél saját gutaütéséről és irodalmi csatáiról is, melyek meglehetősen távolról kapcsolódnak a témához.) Az esztergomi beiktatás és aradi előzménye számos közös mozzanatot tartalmaz (talán egyfajta főpróbának is szánhatták a korábbi eseményt): nagyjából ugyanúgy történt meg a bevonulás, ugyanúgy dörögtek a mozsarak, ugyanúgy elhangzottak a beszédek, melyek egy részét nyomtatásban is körbeadták, s ugyanúgy sütötték az ökröt és nyakára hágtak a 20 akó bornak, „a’ buzgóság után, mozsarak süttögetése és harmóniás musika zengései között a’ temérdek sokaságot étették, és itatták nagy Áldomással!”³⁷ S itt is a második napon, vacsoránál kerülnek elő a költemények:

Ezen alkalmatossággal Peretsenyi Nagy László szolgabíró 396. példány magyar deák verseit kiosztogatta, melly így szóltt
Zengem dalokban Radna betsülletét
Tik is mohódzott szírtyai zengjetek –!
a’ Deák így kezdődött –
Currite Marusio Nostrorum Plena Secundo
Gaudia pectoribus non habitura modum!
Currite Solares rutilo fulgore Quadrigæ –
Prodroma non fallax Aëre mulcet avis:
Más epigramm chronosticum, és Rátz nevű Minorita szép deák verseket osztogatott
– Nagy volt a’ pompa helyben! nagy volt az elmenetele ő Hertzegségének_[.]³⁸

Peretsenyi Nagy, aki harmadik személyben szól saját magáról, tehát nem olvasta fel költeményét, miképpen Rátz Jeromos minorita szerzetes költeménye is csak szétosztva lett. Arra utal ez, hogy a reprezentatív események rendjében a költemény átadása a tisztelgő aktus maga volt, s nem annyira annak felhangzása, s a nyomában kiáltott vivatok számítottak. Peretsenyi Nagy a magas példányszámokra vonatkozó gyanúkat is megerősíti: a díszvacsorán kiosztott csaknem 400 példány igen soknak számít.³⁹

Az 1820-as év Rudnayval kapcsolatos verstermése, melynek legjava természetesen a beiktatáshoz kapcsolódott, felmutat néhány visszatérő sajátosságot. Először is a költők meglepően jól tájékozottak Rudnay pályájának tekintetében, s több költemény e pálya képének mintegy összefoglalásával illusztrálja azt, hogy Rudnay a legalkalmasabb az érseki

10v.

[Uő:] Magyar Ájtatosság kitűndeklésének fris Emlékezete!, in: uo. 281r–286v.

³⁷ Uo. 10r

³⁸ Uo. 10v

³⁹ PERETSÉNYI NAGY László: Tessera cultus in gremio provinciae Aradiensis solenniter exhibiti, dum [...] Alexander Rudnay de Eaden, et Divék-Ujfalú, [...] legatus natus [...] ab inclytis statibus, et ordinibus Comitatus Aradiensis Anno 1820 – Die 9na Aprilis dedicata. – Aradini, typis Antonii Micheck. 1820. – OSZK Any. 4° (2 db.)

Obsewuium honoris, quod [...] Alexandro Rudnay [...] dum ecclesiam patrum ord. Minor. S. Francisci de observantia solemniter ritu consecrat. Summa cum demissione ofert P. Hieronymus RÁTZ. Die 9na Aprilis 1820_[.] Aradini, Typis Antonii Micheck, 1820. – OSZK Any. 4°

Ezeken kívül fennmaradt még Choriner Áron főrabbi német verse, valamint Mandik Alajos András és Dániel Marcell szakálházi (ma: Săcălaz, Románia) plébános latin versei is – utóbbi kéziratban:

Aaron CHORIN: Seiner Fürstlichen Gnaden Herrn Herrn Alexander Rudnay [...] und Erb-obergespan des Löbl Graner Comitats. etc. etc. bey seiner Durchreise am 10ten April 1820 überreicht in tiefester Dehmuth, Ehrfürcht, und mit innigster Rührung von der Arader Israelit Gemeinde. Arad, gedruckt bey Anton Micheck. 1820. – OSZK Any. 4° [Mivel Tóth Krisztina olyan címléírás közöl, mely Kőszeghy László csanádi püspököt is említi, feltehetően eltérő címlappal – esetleg eltérő szöveggel – több nyomtatvány is készült. A másik példány: EFK II/63.101]

MANDIK Aloysius Andreas: Celsissimo, ac Reuerendissimo Principi Rudnay Alexandro de Eadem, et Divék-Ujfalú [...] perennis devotionis, pietatis, memoriae ergo d. d. Aradini, Typis Antonii Micheck. 1820. – OSZK, Hung. e. 1305; EFK III/38.5.

Marcellus DÁNIEL: Ode honoribus [...] Alexandri Rudnay [...] dicata. Radnae die 8-ta Aprilis 1820. EFK II/12.10.

pozícióra. Elenyák György, aki ekkor éppen az egyetem helyettes bölcseleti professzora a neohumanista közhelyet citálja:

Qui vita, et usu, et pluribus in dies
Modis renidens, jam modo lucide
Majora resplendescis inter
Lumina, grandius Ipse sidus.

Quem vera Virtus praepetibus ferens
Alis, profundae dux sapientiae,
Rerumque subtilis magistra,
A teneris tacite futuro[...]⁴⁰

Efféle *locusok* még bőséggel idézhetőek volnának. Talán érdekesebb ennél, hogy a versek Rudnay retorikus dicséretét miként tudják hozzákapcsolni azokhoz a sérelmi kérdésekhez, melyekkel az időszak egyházpolitikáját érintették. A pesti kispapok például így kiáltanak fel (egy szapphói strófa végén):

SÁNDOR! a' csorbán epedő Hazának
Angyala lettél.⁴¹

Először is nyilván nem független ez attól, amit korábban az érseki szék betöltésével kapcsolatos sérelemről elmondtunk: Rudnay alkalmasságának bizonyítása, a karrier építésének vázlatával, egyúttal arra utalhat, hogy elődje esetében erről szó sem lehetett. Persze az életút – mint az erényes jellem bizonyítása – topikus velejárója is a laudációs költeményeknek. Hannulik János Krizosztom már 1809-ben erre építi, akkor még csak udvari tanácsos Rudnaynak írott ódáját,⁴² így jár el a kinevezést ünneplő Hont vármegyei esküdt, Domaniczky Antal⁴³ vagy a tihanyi apát, Horváth Pál.⁴⁴ Amikor a győri papnevelde diákjai, a Fortuna és Virtus régi szembeállítására utalnak, akkor voltaképpen ugyanez a kettős értelmezés léphet működésbe. A következő sorok ugyanis egyszerre lehetnek a barokkból származó allegorizáló közhelyek, illetve utalások a Rudnay személye által orvosolni vágyott sérelemre:

Sándor! nem részes fényedben csalfa Szerencse!
Mert szeretett Fejedelem; hogy Püspöki munka gyümölcsét
Vedd, 's bölcs elméd' 's jót óhajtó szent Kebeledben

⁴⁰ Georgius ELENYÁK: Celsissimo ac reverendissimo Domino Domino Principii Alexandro Rudnay [...] dum plaudente universa Hungaria archi-episcopus et supremus comes provniciae Strigoniensis inuaguraretur Strigonii 17 Kal. Jun. 1820. Scholae piae in Hungaria et Transilvania. budae, typis Regiae Universitatis Hungaricae. [1820.] 3. – OSZK 269.229; 400.074; Any. 2° (12 db.)

⁴¹ Fő méltóságú Herczeg' Rudnay és Divék-Újfalusi Rudnay Sándor esztergomi érseknek [...] dücső székébe lett általkelesekor mint kegyelmes attyának fiúú tisztelettel, és örömmel ajánlja a' pesti nevendék papság. 1820. Pesten, Nyomtattott Trattner János Tamás Betüivel. [4.] – OSZK 623.366; 623.913; 624.934; Any. 4°

⁴² Ode [...] Domino Alexandro Rudnay, [...] dum ad excelsam cancell. Hungarico aulicam honore referendarii ornaretur oblata. Nomine provinciae Hung. Piraum Scholarum ab Joan. Chrysost. HANNULIK [...]. Pestini 1809. – OSZK 201.369

⁴³ A' nemes magyar hazának örömmérszései fő-méltóságú Rudnai és Divék-Újfalusi Rudnay Sándor Úr erdélyi püspöknek császári királyi belső státus, és ugyan tsak Erdély országú felséges kormány szék tanátsossának. Esztergmi érsekké 's országá primássává lett kineveztetésén. Danlá DOMANICZKY Antal [...]. Nyomtatt. Gottlib Antal betüivel. [1819.] – OSZK 405.308

⁴⁴ [Paulus HORVÁTH:] Carmen Jubilum [...] Domino Domino Alexandro Rudnay [...] Occasione solennis Inaugurationis a S. Monte Pannoniae dicatum. Typis Leopoldi Streibig. [1820.] – OSZK 205.277; 405.311; 405.717; 624.938 [Az attribúciót Tóth Krisztinától vettem át. Horváth ekkoriban a Pannonhalmi Apátság kormányzója is volt, egyéb nyomtatott verse nem ismert. Szinnyei is neki tulajdonítja a névtelen költeményt – talán kéziratos források nyomán, melyeket említ munkájában.]

Forró szívednek, Haza', és Thronus szeretetnek
Nagy voltát nyilván méltó jutalommal ajánlya:
A' Tudomány, 's nemesebb erkölcsnek ritka barátságát
Mint az igaz Nemesis Téged választja Fejünknek.
Éreztük szivedet, 's bámúltunk két magyar égben
Tetteiden. Herczeg! mi vidámság ébred erünkben!⁴⁵

A Fortuna és Virtus problémája számos alkalommal visszatér. Pales Henrik podolini teológianár például az istenek gyűlésén hetvenkedő Fortuna képét idézi fel:

Fortuna, Ponti filia turbidi,
Sororque Prothei, nuper in inclyto
Jactare se coetu Deorum
Non humili fuit ausa voce:

Quod e vetusta RUDNAIDUM Domo
Nutu potenti protulerit Virum,
Qui Purpura Primatiali
Fulgidus Hungariam bearet.⁴⁶

S magától értetődően Isten igaz szeretete, az igazság és egyéb erények diadalt aratnak az allegorikus jelentben. Természetesen nem csupán az allegorikus alakok győzedelmeskedhetnek Fortunán, hanem az uralkodó maga is, akinek józan okos döntése, hogy Rudnayra esett választása, szintén visszatérő témája a verseknek. A nagyszombati kispapok például így kezdik verses tisztelgésüket:

Örök ditsőség' töld olajágai
Vigan körözzék sok koronás Fejed',
Oh nagy Király! ditső FERENTZÜNK!
Hunnia szórja Reád ez áldást.

Megvívta adáz Gallia' Sándorát,
A' boldogító béke' arany korát
Honnunkba szállítád, 's az Égi
Hitnek ügyét szomorú szemekkel

Körül tekintéd; Pásztori Székeit
Ürülve látván szánakodott szived;
Mély seb hamar bé nem hegedhet,
Alkalom, és az idő segítik.⁴⁷

Másutt sokkal konkrétabban kerül be az a történelmi dilemma, mellyel akkor találkozik a király, amikor a megfelelő jelöltet kell állítania. Az egyik óda ismeretlen szerzője például szinte mentegeti Ferencet, hogy oly lassan döntött, s visszamenőlegesen igazolná a poszt betöltetlenségét:

⁴⁵ Koszorú, mellyet fő méltóságú, 's fő tisztelendő Római Sz. Birodalombéli Herczegnek Rudnai Rudnay Sándornak, Magyar Ország Primássának [...], midőn Érseki Székibe iktatnék Pünköst Havának 16-kán Tartozó Tiszteletnek jeléül fűzögettek a' Győri Nevendék Költők. Győrött, Streibig Leopold' betűjével. 1820. 3–4. – OSZK 205.248; Any. 4° (2 db.)

⁴⁶ Henricus PALES: Carmen lyricum [...] Domino Domino Alexandro Rudnay [...] dum sacrum regimen auspicaretur nomine cleri XVI scepusii oppidorum oblatum Die XVI. Maii Anno M D CCC XX. Leutschoviae, typis Joannis Werthmüller. 3. – OSZK 618.486; Any. 4°

⁴⁷ Öröm dal, mellyel Divék-Újfalusi, 's Rudnai Rudnay Sándor ő hertzegegének, Magyar ország' primássának, 's a', t. Esztergomi érseki székébe való béiktatása' alkalmatosságával, 1820 eszt. pünkösöd' havának 16dik napján a' Nagyszombati Pap Nevendékség fiúi buzgósággal hódolt. Nagyszombatban, Jelinek Ker. János' által. 3. – OSZK 404.314; 405.722; Any. 1820 4° (2 db.)

Sed visa nullis praelia gentibus,
Ancepsque Mars – nam quos modo Moscu
Vidit triumphantes, eos mox
Parisi genuere victos –

Curis premebant pectora Caesaris,
Clauso bifrontis numinis ostio
Nihil morati ferre dulcis
Vulneribus patriae medelam.⁴⁸

A tudós hazafi eszményéhez tartozik a tudós költemények sora. A győri diákok ezt csupán témaként említik, magát Rudnayt állítják be a tudományok embereként, ám feltűnően nagy azon versek száma, melyek maguk is tudós apparátussal vannak ellátva, s bizonyos történeti, sőt mitológiai ismereteket magyaráznak el a tudós odaértett olvasónak (hiszen az a legtöbb esetben maga Rudnay volna). Ezekben az esetekben a vers tudós mivolta mintegy párbeszédet is kezdeményez az ünnepelttel, aki értelemszerűen partner e tudós társalkodásban. Debreczeni Attila a 18. század végének tudós hazafiságát négy elembe ragadta meg: 1) magyar nyelvűség; 2) műveltség; 3) műveltség pártolása; 4) magyar nyelv pártolásának ügye összekapcsolódik a haza felemelkedésének ügyével.⁴⁹ Nem tagadván, hogy létezett olyan társadalmi-kulturális közeg, ahol a magyar nyelv primátusának problémája valóban kulcskérdése volt a kultúra művelésének, még itt is, 1820-ban magától értetődően van jelen egy sokkal archaikusabb tudományfelfogás, melyben a magyar nyelvűség kérdése szinte fel sem merül. Annnyiban viszont közösek ezen elképzelések, s talán ezért sem túlzás, ha magam is átvetem a tudós hazafi megnevezést, hogy a műveltség, a műveltség pártolása és a műveltség által a haza felemelése, olyan gyakran előforduló elemek, melyek ugyanúgy a *res publica litteraria* eszményére építenek, mint a magyar nyelvet előnybe hozó változatok.

A tudós hazafiság eszménye persze e tudósság perspektíváját szűkebbre vagy tágabbra is állíthatja – mind területileg, mind nyelvileg, mind társadalmilag. A költeményekben megjelenő különböző identitásformák épp azért érdekesek, mivel azok jelezhetik azt a célt, mellyel a tisztelgő átnyújtja művét a címzettnek. Domaniczky Antal magyar nyelvű költeménye például arról értekezik, hogy a haza visszanyerte fiát, azaz arra utal, hogy Erdélyből végre ismét az igazi magyar földre, saját hazájába lép Rudnay.

Viszsa adattál hát NAGY LELKŰ FÉRFI M i n é k ü n k ,
A' K e g y e s É g jól látta H a z á n k n a k hogy TE hibázol;
Hálá! most már tsak sies, o sies M i h o z z á n k !
Noszsa tehát Á r p á d N e m z e t Kiki minden erőből
Fusson ELÉBE! 's öröm zengéssel várjuk A t y á n k a t !⁵⁰

E szükítést aztán Domaniczky úgy ellenpontozza, hogy Rudnay útját az örök hírnév felé vezeti el. Tesz egy rövid utalást a rendi költészet közkedvelt hajóallegóriájára, majd váratlanul borostyánt helyez Rudnay homlokára, s az utókor áldását ígéri:

'S így minden B o l d o g s á g u n k E r k ö l t s ' i d e n állyon
Erre felépülvén nem fél Á r b o t z f a töréstől

⁴⁸ Carmen [...] Domino Domino Alexandro a Rudna et Divék-Ujfalu [...] dum culmen sacrorum honorum conscenderet, pie dedicatum per officiales bonorum archi-episcopatus Strigoniensis. Budaes, typis Regiae Universtiatis Hungaricae. 1820. 3. – OSZK 405.408; 618.485; 627.076; Any. 1820 4° (13 db.)

⁴⁹ DEBRECZENI Attila: *Tudós hazafiak és érzékeny emberek. Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Budapest: Universitas, 2009, 198.

⁵⁰ DOMANICZKY: i. m. 3. Ugyanerre utal: Ode [...] Alexandro a Rudna [...] magnis solennis inaugurationis ab ultimo capellano Bernardo Josepho BENYÁK E S. P. A. A. L. L. et Philos. Doctore coll. oblata. MDCCCXX. Viennae, typis Antonii Schmid. 7. – OSZK Any. 1820 4° (3 db.)

A' M a g y a r , és bátran tsajkázni fog élete végig –
Lészen azokba pedig mindég háládatos elme,
Kiknek homlokokat zöldes szépíti Borostyán,
Hogy NEVEDET mélt buzgósággal kijegyezzék:
Majd fognak késő Onokánk is TEGEDET áld'ni,
És N a g y T e t t e i d é r t majd álmélkodva tsudálnak.⁵¹

A haza említése természetesen számos versben hangsúlyos – szintén topikus elemekkel.
Találomra egy példa:

Hac in sublimi duplici dum Sede sedebis,
O quantum Hungariae Lumen ubique dabis!

– kiált fel például Géczy András trencsényi rektor.⁵²

Természetesen a város problémája kiemelt jelentőséget nyer az érsekség Esztergomba való visszaköltözése miatt. A fennmaradt verses anyagban nagy számban vannak képviseltetve a helyi költők: például Baranyay Ferenc Esztergom megyei táblabíró, a verebélyi és szentgyörgyi érseki szék ülnöke egy kisebb versgyűjteményt és egy beszédet is kinyomtatott – utóbbit két nyelven is –,⁵³ Kováts József a primási líceum tanára,⁵⁴ a líceum tanuló,⁵⁵ Bilkei Pap Ferenc az esztergomi papnevelde lelkésze⁵⁶ és a papi szeminárium tanuló⁵⁷ verssel készültek, Huszár Ignác, aki Benyovszky János esztergomi kanonok szertartója volt ekkor, egy beszédet írt,⁵⁸ a vármegye comissariusza Rimely Ferenc⁵⁹ vagy éppen Szabó Pál tardoskeddi plébános (ma: Tvrdošovce, Szlovákia), ekkoriban már

⁵¹ DOMANICZKY: i. m. 5.

⁵² Andreas GÉCZY e S. P.: Haec [...] Domino Domino Principii Alexandro a Rudna [...] pro solenni eiusdem inaugurationis die 16. Maii anni 1820 nomine totius provinciae Nitriensis, wuae praecipuo iure sibi eum vendicat, vota nuncupat. Tyrnaviae, Typis Joannis Bapt. Jelinek. 4. – OSZK Any. 1820 4°

⁵³ Franciscus BARANYAY: Carmen celsissimo principi Alexandro Rudnay [...] per suam sacratissimam Majestatem Regio-Apostolicam Franciscum I. gloriosissime regnantem, archi episcopo Strigoniensi et perpetuo ejusdem nominis incliti comitatus supremo comiti clementissime designato munera sua auspiciatissime capessenti devotum. Strigonii die 16. Maii Anno MDCCCXX. Pesthini, typis Joannis Thomae Trattner 1820. – OSZK 621.852; Any. 1820 4° (4 db.)

BARANYAY Ferentz: Nemes Esztergam szabad királyi város polgár-társaihoz intéztetett buzdító beszéd azon idő-pontra, a' midőn Fő Méltóságú Rudnay, és Divék-Ujfalusi Rudnay Sándor ő hertzege, Magyar ország primássa, esztergomi érsek, és örökös fő-ispány, Szent-Mihály havának 23-dik napján 19^{dik} esztendőben kegyelmes kineveztetése után érseki székét utazása között meg látogatta volna Esztergamban. Budán, a' Királyi Magyar Universitas' betüivel. 1820. – OSZK Any. 1820 4° (5 db.)

Franz: BARANYAY: An seine Mitbürger in der Königlichen Frey-Stadt Gran bey der Gelegenheit als [...] Alexander Rudnay [...] nach seiner zur Erzbischöflichen Stelle Allergädigsten Ernennung den 23. Sept. 1819 seinen Residenzplatz besichtiget hat zu Gran. Ofen, gedruckt mit königl. Ung. Universitäts-Schriften. 1820. – OSZK Any. 1820 4° (3 db.)

⁵⁴ [Josephus KOVÁTS:] Hymnus ad Beatissimam Virginem Mariam Radnensem gratiarum matrem, dum celsissimus ac reverendissimus Dominus Dominus Princeps Alexander a Rudna [...], post receptam in ipso consolatricis afflictorum conspectu plenitudinem pontificalis officii, atque insigne apostolatus mox ordinis S. Stephani R. Apostolici Praelatus crearetur. Tyrnavia, Typis Joannis Bapt. Jelinek. [1820]. – OSZK 407.834; Any. 1820 2° [tévesen, a valós mérete: 4°] – [Az attribúciót Tóth Krisztinától vettem át. Szinnyeinél is nála szerepel e vers.]

⁵⁵ Carmen Summis honoribus celsissimi ac reverendissimi domini domini Alexandri Rudnay de Rudna et Divék Ujfalú, per suam sacratissimam majestatem Regio-apostolicam Franciscum I. gloriosissime regnantem, archi-episcopo Strigoniensi et perpetui ejusdem nominis incliti comitatus supremi comitis clementissime designati, dum omnium ordinum plausu die 16-a Maii inauguretur devotissime dicatum a iuventute R. Gymnasii Strigoniensis. Pesthini, typis Joannis Thomae Trattner. 1820. – OSZK 405.706

⁵⁶ Kézirata: [BILKEI] PAP Ferenc: Ode, mellyet [...] Rudnay Sándor [...] Magyar ország nagy érdemű primásához [...] Hivatalba iktatásának alkalmával [...] intézett. EFK II/27.66

⁵⁷ Celsissimo ac reverendissimo domino domino principi Alexandro a Rudna, et Divék-Ujfalú [...] D. D. D. Lycaum Archi-Episcopale Strigoniense, et utrumque Seminarium Tyrnaviae existens, occasione solemnissimae inaugurationis die 16. Maji 1820. Tyrnaviae, Typis Joannis Bapt. Jelinek. – OSZK 404.318; 405.707

Esztergomban tevékenykedő alesperes⁶⁰ szintén verseket küldtek. Mellettük is sokan utalnak az *urbanitas* eszményére, azaz Esztergomot egy olyan szellemi-kulturális központként láttatják, mely Rudnay által éled újjá, s melynek kisugárzása mintegy visszahat az egész nemzet, sőt az egész emberiség sorsára. Ez a neoplatonikus eredetű, szinte misztikus átlényegülés úgyszintén visszatérő eleme a verseknek, s legtöbbször a városhoz kapcsolva jelenik meg. A csornai konvent nevében küldött, bizonytalan szerzőségű költemény egy antikizáló jelenetbe foglalja ezt a megnevesítést:

A' Duna, Neptunna k felséges magzatja,
Esztergomnak alját vigan tsókolgatja.
A' mosolygó Phœbus terjedt fényvel mutat
A' hiv Magyaroknak rózsá lepte utat
Oda, hol tartatik olly pompás Ünneplés,
Mellyet réz táblára Phidias vés.
Echó a' völgyeknek lázasztó szózatja
Esztergom' vidékét vigan harsogtatja.
A' szárnyas állatok multtán a' gyász Tételnek
Felborzadt mejjekkel vigan pihegsélnék.
'S valamint a' szarvas fris forrásának örül,
Epesztő szomjúság vévén ötet körül,
Avagy mint örülünk a' vig kikeletnek,
Midőn a' Természet kellemi nevetnek:
Szint úgy most Esztergom örvend, hogy Jegyese
Kéblébe érkezett, kit régen kerese.⁶¹

Ugyanakkor a beiktatásra érkező tisztelgések magától értetődően nemcsak a megtisztelt helynek szólnak, hanem a saját területüket is pozicionálják. Bokross János Miksa sissói plébános (ma: Šišov, Szlovákia) például egyszerre több hely (Koros és Bajna) nevében is tiszteletét teszi,⁶² de ide számíthatjuk a különböző helyről és vidékről érkező papokat és

⁵⁸ Panegyris celsissimi, ac reverendissimi principis domini domini Alexandri Rudnay [...], dum Strigoniæ 16 Mai anno 1820 archi-apiscopalem suam sedem, solenni ritu inauguratus, capesseret. Filiali Pietate et submissione per Ignatium Huszár, Posenii Eccl. S. Salvatoris Concionatorem nomine cooperatorum oblata. Posenii, typis Heredum Belnayanorum. – OSZK 630.344; Any. 1820 4°

⁵⁹ Dall mellÿet Fő Méltóságú Rudnai és Divék Újfalusi HERCEG RUDNAY SÁNDOR ÚRNAK Magyar Hazánk Primássának Esztergami Érseknek, Tekéntetes Nemes Esztergam Varmegye Örökös Fő Ispányának 's a' t. Esztergamban 1820^{di} Esztendei Pünkösöd Havának 16^{di} napjára úgy mint Szerentsés Béiktatására buzgó Tisztelettel Szentelt és igaz Hazafi Indulattal énekeltt RIMELÿ Ferentz Tekéntetes Nemes Esztergam Varmegye Commissáriussa. OSZK Kt, Quart. Hung. 582.

⁶⁰ Carmen celsissimo ac reverendissimo principi Domino domino Alexandro a Rudna [...] dum regimen archi-dioecesis suae Strigoniensis, comitatus-que nominis ejusdem ritu solenni capesseret, anno 1820. die 16 May. Devota mente obaltum per Paulum SZABO [...]. Budae, typis Regiase Scientiarum Universitatis Hungaricae. 1820. – OSZK Any. 1820 4°

⁶¹ Tisztelet oltár, melyet fő méltóságú, 's fő tisztelendő Romai Sz. Birodalombéli hertzegnek Rudnai, és Divék-Ujfalvi Rudnay Sándornak, Magyar ország' primássának [...], midőn Érseki Székibe iktattatnék Pünkösöd Havának 16-kán Tartozó Tiszteletének Tálogául emeltt a' Csornai Convent. Györött, Streibig Leopold' betűjivel. [1820] 3–4. – OSZK 405.721; 405.724; 623.354; 624.899 – Utóbbi példányba valaki bejegyezte Szabó Nepomuki János nevét, s az attribúciót Tóth Krisztina elfogadta. Igen ám, de az általunk is ismert Szabó Nepomuki János, későbbi esztergomi kanonok, ekkoriban még csak 15 éves volt, s nem tudni róla, hogy Csornára került volna. Lehetséges, hogy a bejegyzés inkább a korábbi possessort jelölte meg. A csornaiak később egy latin költeményt is küldtek, ennek attribúciója követte a magyar nyelvű versét, s ugyanúgy bizonytalan:

Elegia honoribus celsissimi S. R. I. princeps D. D. Alexandri Rudnay [...] dicata dum ritu Solenni munus Archi-Episcopale adiisset Strigoniæ tertio decimo Calendæ Junii. Typis Leopoldi Streibig. [1820.] – OSZK 623.351; Any. 1820 4°

⁶² Vota, celsissimo ac reverendissimo Domino Domino principii Alexandro a Rudna et Divék-Ujfalú, dum archi-episcopi Strigoniensis ac una Regni Hungariae Primatis dignitatem capesseret. In perennaturae filialis pietatis tesseram nomine districtus V. A. D. Nagy-Tapolcsanensis cecinit, dicavit, sacravit Joannes Maximilianus BOKROSS Archi-dioec. Strig. Parochus Sissoensis die 16. Maji Anno 1820. Tyrnaviae, Typis Joannis Bapt.

papnövendékeket, akik nyilván saját egyházmegyéjük vagy esetleg iskolájuk képviselőit is ellátták.⁶³ Ez igen sokszor azt is jelenti, hogy a versbe bele van foglalva a hely és a közösség is, mely üdvözlését küldi és tiszteletét jelenti. Egy egészen speciális eset az aradi ünnepségről maradt fenn – Chorin Áron aradi főrabbi versben üdvözli a leendő prímást:

Auch Arads hohe Stände kamen
Dir entgeg'n mit der Freude Töne:
„Willkommen in des Ew'gen Namen”
Rufen bewegt auch JACOBS Söhne,
„O Gott! schenk' Ihm der froh'n Jahre vile”
Ist ihr flehen, ihres Wunsches Ziel.⁶⁴

A magyar, a szlovák vagy a latin nyelv választása önmagában még nem mutat eltérést a reprezentáció minőségében. Tulajdonképpen – köszönhetően az iskolai versoktatásnak – a szlovák és magyar nyelvű költemények is hasonló poétikai eljárásokra épülnek, mint a latin változatok, s bár a nyelv választása már önmagában is jelezhet valamely nyelvi-kulturális identitásformát, inkább van szó valamely funkcionális többnyelvűségről, mely a 18. századot jellemezte, s ebben a társadalmi környezetben még 1820-ban is magától értetődőnek számított.⁶⁵ Amikor egy ismeretlen győri Benedek rendi szerzetes ódájában a hazáról olvasunk, egy olyan elvont Patria képzetet jelenik meg, mely nem földrajzilag vagy nyelvileg meghatározott, s kulturálisan is antik toposzok halmozásával írható körül:

Phœnicis instar rudibus suis
Educta formas accipiens novas
En fronde jam lanquet cupressus
Pallida, Cedrus ubi virescit

Procera; sacro mitis Olivaque
Extendit umbras Pannonidum Choro,
Et carpit Hyblaeos odores
Patria Musa neo-Parenti.⁶⁶

Vagy amikor Ján Hollý tisztelgő versében arról olvasunk, hogy a „Bőséges tisztességvetés és aratás / Visszatéríti az atyák ősi / Erkölcset”, szinte szó szerint ugyanazokba a formulákba ütközünk, melyek a magyar rendi költészet hosszú hagyományában is jelen vannak:

Jelinek. – OSZK 400.075; Any. 1820 4° (5 db.)

⁶³ Az eddig idézettekén kívül:

Honoribus celsissimi ac reverendissimi principis domini Alexandri de Rudna, et divék Ujfalu [...] Die solennis Inaugurationis XVII. Kal. Junii oblatum a Regio Archi Gymnasio Jaurinensi. Typis Leopoldi Streibig. [1820.] – OSZK 405.305; 405.715; 624.920; Any. 1820 4° (2 db.)

ORBÁN Lajos: Tisztelet koszorú, melyet fő méltóságú, és tisztelendő Rudnai és Divék-Ujfalui Rudnay Sándor herczegnek, esztergami érseknek [...], midőn érseki, és fő-ispányi székébe iktattatnék, köteles tiszteletül ajánlott a' Kegyes Oskolák Rendje. Pünkösöd Havának 16-dik napján 1820. Pesten, Nyomtattatott Trattner Ján. Tamás betűivel. – OSZK 624.040; Any 1820 4° (4 db.)

Augustinus PEK: Ecloga celsissimo ac reverendissimo domino domino Alexandro Rudnay [...] dum supremus comes comitatus Strigoninensis inauguraretur a Gymnasio Levensi Scholarum Piarum oblata MDCCCXX. Pestini, typis Joannis Thomae Trattner. – OSZK 405.720; 621.853; Any. 1820 4° (18 db.)

Plausus celsissimo, ac reverendissimo principi domino domino Alexandro Rudnay etc. etc. etc. dicatus ab Archi-Gymnasio Poseniensi Ordinis S. Benedicti. [1820.] – OSZK 405.728; Any. 1820 4° (2 db.)

⁶⁴ CHROIN: i. m. 5. Az első belső idézet bibliai helye: Psalm. CXVIII. 26.

⁶⁵ Lásd H. BALÁZS Éva: *Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus. (1763–1795)*, Budapest: Akadémiai, 1967, 22.

⁶⁶ Ode celsissimo ac reverendissimo principi domino Alexandro de Rudna, et Divék Ujfalu [...] Die solennis Inaugurationis Ejus XVII. Kal. Junii oblata a COLLEGIO IAVRINENSÍ ORDINIS DIVI BENEDICTI TYPIS LEOPOLDI STREIBIG. [1820.] 3–4. – OSZK 405.306; 405.714; Any. 4° (2 db.)

Hojnú i čnost'í rozseje žatvu, i
Zlaté navrát'í dávnovekých mravi
Octow.⁶⁷

A német nyelvű anyag már inkább mutat fel speciális eseteket. Akad persze olyan német nyelvű költemény, melyről nem tudható szinte semmi,⁶⁸ ám más esetekben éppen valamely külön ügy képviselője miatt választották a szerzők a német nyelvet. Egyrészt Rudnay tiszteletére nemcsak a katolikusok vonultak fel nagy számban, de más felekezetek is képviseltették magukat (például a lutheránusok közül Berzeviczy Gergely barátja és mentoráltja, az ifjú Fabriczy Sámuel írt verset latinul),⁶⁹ s köztük a zsidó felekezetűek rendre a német nyelvet választották.⁷⁰ Másrészt fennmaradt egy kórusmű szövege is, mely pedig nyilván a muzikusok nyelvtudása miatt választotta a német nyelvet.⁷¹ Ennél érdekesebb azonban, hogy a latin nyelvűségnek vannak ugyan verstani meghatározottságai, s a magyar nyelvűek bár legtöbbször antik mértékre íródnak, számos rímes ütemhangsúlyos vers is van közöttük, annak, hogy antikizáló közhelytárhoz nyúlnak-e vagy sem, alig van relevanciája. A versek többsége természetesen antik költői közhelyeket halmoz, s a laudációs versek iskolai formuláit ismétli, ám olykor az is előfordul, hogy az antik mitológiai elemek egyáltalán nem jelennek meg. Bár találkozhatunk klasszikus pásztoridillbe öltöztetett köszöntéssel is,⁷² több olyan vers akad, ahol a mitológiai apparátus teljesen elmarad. A másik oldalról: bár Orbán Lajos pozsonyi teológiatanár antik mértékre, szapphói strófákban íródott verse kerüli a mitológiai utalásokat,⁷³ a legtöbb magyar nyelvű költemény is a Virtus allegorizált figurával és/vagy isteneivel dolgozik. Példának okáért a nagyszombati kispapok már idézett verse egy olyan allegorizált jelenetet ad elő, ahol egy különböző virtusokat (grácia, tiszta erkölcsi, szűzi szemérem) magába foglaló „Lény” tűnik fel, aki „Mennyei Angyala / Az Égi hitnek”. Ez az antik és keresztény elemekből kevert ideál fog megküzdeni, egy pontosan körülhatárolhatatlan veszedelemmel:

Ah borzadok! melly rút tünemény igéz,
Istentelenség' martzona vázza is
Felénk siet, de melly szomor kép!
Dögletes szemein' irigység

Löveli mérgét, szörnyeteg aj'kain'
Fertelmes átkor 's gyáva szidalmakat
Dörgött az ég ellen, 's mirigygyel
Bé tele a' levegő[.]⁷⁴

⁶⁷ HOLLY: i. m. [4.] Átírása és fordítása: ŠIMONČIČ: i. m. 67.

⁶⁸ Seiner hochfürstlichen Gnaden [...] dem Herrn [...] Alexander de Rudna [...] zu hochdessen Freuden- und Tubelreicher Ankunft in der Primazial Residenz Gran am 15-ten Mai. Pest, im Verlage bey Jos. Lehrer Buchhandler. [1820.] – OSZK Any. 1820 4°

⁶⁹ F. S. [FABRICZY Sámuel]: ApLaVsVs CeLsIssIMmo prInCipI a rVDna[.] prIMatI aC InstaLLato proVInCiae strIgonIesIs perpetVo praesIDI. [1820.] – OSZK 404.883; Any. 1820 4° (2 db.)

⁷⁰ CHORIN: i. m.; Zur hochfestlichen Ankunft des [...] Fürsten Alexander von Rudna [...] bei hochdesselben feyerlichen Einzug in Ungarns uralte Primatial-Residensstadt Gran, ehurfurchtsvoll dargebracht [...] und Verfast von Marcus BRESNITZ, Lehrer der hebräisch und deutschen Schule zu Altofen. Ofen, gedruckt mit Königl. ung. Universitäts-Schriften. 1820. – OSZK 285.091

⁷¹ Cantate auf die feierliche Installation Sr. Hochfürstlichen Gnaden des Hochwürdigsten und Hochgebohrnen Herrn Alexander Rudnay v. Rudna, und Divék-Ujfalú [...]. In tiefester Ehrfurcht dargebracht von Johann SCHALL, königlichen ungarischen Hofkammer Protocoll Officialen, und in Musik gesetzt von Joseph SEILER, Regens Chori bei der Hauptpfarrkirche in der Festung Ofen. Ofen, fedruckt mit königl. ungarischen Universitäts-Schriften, 1820. – OSZK Any. 1820 4°

⁷² Lásd például PEK: i. m.; [ŠIMKO]: Rozmlúváňi Pastirow, i. m.

⁷³ ORBÁN: i. m.

⁷⁴ Öröm dal, i. m. 6–7.

Az efféle narratív betétek igen gyakoriak a laudációs versekben. A rendi költészet hosszú hagyományában és – tágabban – a barokk költészetben ez bevett gyakorlat: az antik istenek és erények rendszerint a keresztény képzetekkel keverednek össze. Rimely Ferenc költeményében például az istenek harca után az aranykor jön el, ahogy Themisz maga osztja az igazságot, ugyanakkor e földi mennyország természetesen nem nélkülözi a keresztény Isten jelenlétét:

[...] apostoli Királyunk Sándort hozzánk küldötte!
Kivel Thémis-is el jöve, hogy e' Napot nagyítsa;
Arany Lánctal, hiv sziveteket, örökre öszve tartsa.
És így minden Magasságban Teremtőjét ditséri;
Hogy ez Időt a' Hazában Szentségessen el eri.
Arany Idő Valóban ez; mert Békesség, Eggyesség
Uralkodik a' szivekben; maradjon-is ez mindég!
Áldott a' ki hozzánk, mái napon az Úrnak nevében
Jött, éljen Sokáig! Zengjük az Egegnek [!] Kedvében!⁷⁵

Külön figyelmet érdemel az a hexameteres költemény, mely Pannonhalmáról érkezett. A szerző nincs megjelölve, de kidolgozottsága okán Guzmics Izidort sejtethjük mögötte. A szöveg sajátos korrekciós logikával építi fel gondolatmenetét. Kiindulópontja az, mely több más költeményben is megfogalmazódott már:

Ugy vagyon, ó H e r c z e g ! rajtad csügg a' Haza', 's Egyház'
Vágyszeme, itt fényes méltóságodnak örülni,
Ott boldogságát Tőled mozdítva remélni.⁷⁶

Utána az ünneplő tömeget láthatjuk, aki mint ahogy a felbolydult méhkas várja királynőjét, úgy reméli az érseket láthatni. Ám a beszélő elégedetlen a költői látvánnyal (amit nyilván az ünneplő tömeg látványa nélkül előlegezett meg, hiszen a költeményt a kinyomtatás után adták át Rudnaynak), s arra kéri Múzsáját, hogy a megszokott ünneplő versek útjáról térjen le:

A' pompás rendet, Músám, bizzd másra; szokatlan
Lábod ez ösvényen könnyen czélt vesztene; inkább
Vessd-fel S Á N D O R N A K szentebb tisztjére szemöldöd',
'S elvonván magadat, buzgóbb énekre hevülje-fel!⁷⁷

Ezek után az ember és Isten műveit veti össze: az isteni mű állandó és változtathatatlan, az emberi viszont folyton változik, s „Mit ma kigyúnyoltunk, bálványúl fogjuk imádni.”⁷⁸ Rudnay közvetítő szerepe abban ragadható meg, hogy itt e földön képviseli az isteni művet, s ennek metaforája az oszlop, mely metaforikusan összeköti egymással ezt a két világot:

Illy mívét a' Menybelinek tudunkra ez Ország,
Mellynek most lettél, S Á N D O R , Fő Oszlopa, nyilván
Hirdeti több lefutott jobb rosszabb századok által.⁷⁹

⁷⁵ RIMELY: i. m. 6.

⁷⁶ Fő méltóságú Római Szent Birodalombéli Herczeg Rudnai Rudnay Sándornak, esztergomi érseknek, Magy. ország' primásának [...] tiszteltetése, midőn a' nevezett fényes hivatalokba iktatnék. Pannonia' hegyén 1820. Györött, Streibig Leopold' betűjivel. 3. – OSZK 205.724; 405.314; 405.723; 624.042; 624.916; Any. 1820 4° (3 db.)

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo. 4.

⁷⁹ Uo.

Rudnay egy oly épület oszlopa lesz, melyet Krisztus kezdett építeni. A mennyei várat csak erős bajnokok tartják meg, s Esztergom maga is egy ilyen várat jelent. Ez az összevetés nyilvánvalóan a dolog fiktivitását is kiemeli: hiszen a beiktatási ünnepség egyik fontos témája éppen az érseki központ épületeinek leromlása volt. Nem mellesleg a hazának tartóoszlopaként metaforizált méltóság a rendi költészet antikizáló közhelytárának is része.⁸⁰ A pannonhalmi költeményben nem véletlenül itt jön egy relatíve hosszabb történeti rész, melyben az elbeszélő felsorolja a fontosabb primásokat. Olybá tűnik, mintha felépült volna a mennyei vár, az erős oszlopok a helyükön, ám a beszélő az erkölcsök romlására figyelmeztet egy másik épületmetafora megidézésével:

A' vad harczok ugyan megszűntek dólni az édes
Békesség-szerető földnépet; bátran hasítja
A' földműves már ugarit; Mars' fegyvere nyugszik;
A' feselő Músák lágyon mulatozva közöttünk
Gyöngy koszorúkba szedik Hősink' nagy tettiket – Ah de
Más oldalra tekints, hah! vaj nem borzad e lelked
A' szomszéd külföld oriási nagy építményén?
Bábel' tornyának mondhatnád, annyira felhat,
'S a' levegőbe' mereng, melyet láthatni egészen
Még most gyenge szemünk, de reánk dül, hidd-el, idővel,
'S nagy rohanásával megrendít minket-is egykor.
Egykor? mit mondok? – Már már kezd ingani itt-is
A' hitnek szent szobra, 's remeg vele dűlni az erkölcs.⁸¹

A romló erkölcsök és a vallástalanság összekapcsolása közhelyesnek mondhatóak a katolikus gondolkodásban, s az sem példátlan, ha mindez a külföldről érkező, ám a magyarok régi erkölcsseire is veszélyként leselkedő apokaliptikus fenyegetésként jelenik meg. Rudnay feladata tehát ennek megállítása, s ehhez a múlt erkölcsait kell visszahozni: „Benned az elhunytak' nagy lelkeik újra felélnék.”⁸² Ilyenformán kapcsolódik össze e versben a katolikusok felvilágosodáskritikájának elbeszélése és egy republikánus patrióta beszéd elemei. Innen nézve talán már az sem meglepő, hogy a költemény mottója Berzsenyi Dánieltől (*Báró Prónay Sándorhoz*) származik:

Jer, jer, borulj-le Pythia' zsámolyán
'S Honnunk' Isteninek áldozatot vigyünk.

A továbbiakban a vers ezt az áldozatot előlegezi meg Rudnaynak. Említi a Fortuna–virtus szembenállást, Rudnay legfőbb erényét ő is nagy tudományában látja. Az érdekes, hogy mindez a jövő ígérete *csupán*, s nem valóság: azaz Rudnay neve akkor fog fennmaradni, ha mindez beteljesül.

E vers – nyilván szándékolatlanul – szinte összegzése a korábban említett versek sajátosságainak. A heterogén topikus elemek hatékony egymás mellé rendezése azonban ki is emeli a költeményt a többi közül. (Kivételességét még az is jelzi, hogy a feltételek között szerepel, hogy Rudnay legyen „nyelvünk' véd Angyala”, azaz a korabeli rendi politika nyelvkérdését is a versbe iktatja.)

Az eddigieket összefoglalva: a beiktatás alkalmával ajándékba adott laudációs költemények a társadalmi kommunikáció sajátos termékei. Valószínűleg ebben az esetben az kevésbé fontos, hogy hogyan épülnek fel ezek a költemények, hanem sokkal beszédesebb az, hogy ki adja át azokat. Rudnay beiktatása ebből a szempontból egy pillanatfelvétel az

⁸⁰ Lásd például Orbán Lajos variációját: „Rózsa fürtökkel kieszen mosolygó / Oszlopok lettek nemes érdemidből”. ORBÁN: i. m. [5.]

⁸¹ Fő méltóságú Római Szent Birodalombéli Herczeg Rudnai Rudnay Sándornak, i. m. 5–6.

⁸² Uo. 6.

esemény azon résztvevőiről, akik közvetlen formában nem férhettek hozzá az érsek személyéhez (mondjuk nem voltak meghívva a vacsorára vagy nem tudtak elmenni),⁸³ mégis szükségét érezték annak, hogy egyfajta virtuális jelenlétet biztosítsanak a maguk számára. Persze a katolikus egyházi apparátus emberei szólaltak meg a legnagyobb számban (többüknek ez az egyetlen ismeretes költeménye),⁸⁴ de láttuk, hogy más felekezetűek is írtak verseket. Az egyháziakon kívül nagy számban voltak jelen a különböző oktatási intézményekben tanító személyek, bár persze jelentős részük szintén az egyházhoz kötődött, amennyiben valamely katolikus iskolában tanítottak.⁸⁵ Ezen kívül is akadtak persze az ünnepségnek világi résztvevői,⁸⁶ sőt olyan eset is előfordult, hogy egy főúr nem tudott elmenni az ünnepségre – gróf Szerdahelyi Pál a kisújfalusi prédikátorral, Nagy Jánossal üzen, aki verse végére illeszti:

Nem tudta az Író magától azokat
 A' fellyebb említett sok jeles dolgokat.
 Azért tészí versei végére,
 Hogy Gróf Szerdahelyi Pál volt a' vezére.
 Ugyan annak pénze küldé Sajtó alá
 E' költésget önként magára vállalá.
 Éljenek sokáig az illy Mæcenasok
 Neveljék számokat sok Magyar Mágnások.⁸⁷

Talán ezek után az sem meglepő, ha megjelennek azok az alkalmi költők is, akik minden bizonnyal azért tették tiszteletüket már a beiktatáson, hogy egy későbbi alkalommal ismét

⁸³ Talán ezért küldött saját maga szerzette költeményt Horváth Pál (HORVÁTH: i. m.), a tihanyi apát vagy üdvözlő beszédet Roszinszky János, a nyitrai kanonok: Vota celsissimo, ac reverendissimo domino domino principi Alexandro Rudnay de Rudna et Divék-Ujfalu occasione solennis inaugurationis in Primatem Regni Hungariae, Archi-Episcopum ac Supremum comitem Strigoninsem nomine Ecclesiae Nitriensis per Joannem Nepom. ROSZINSZKY canonicum et custodem ecclesiae Nitriensis qua ablegatum die 16. May Anni 1820. dicata. Budae, typis Regiae Universitatis Hungaricae. – OSZK Any. 182 4°

⁸⁴ A korábban idézettek közül például egy ez az egy verse van Bokross Jánosnak, Horváth Pálnak, Huszár Ignácnak, Rátz Jeromosnak. Ide tartozik még Dvorák Gyula Esztergom vármegyei áldozópap, Farkass Károly csepregi vagy Nagy János kisújfalusi prédikátor:

Julianus DVORÁK: Carmen amplissimis honoribus celsissimi principis Alexandri de Rudno, et Devék Ujfalu, Dei, et Apostolicae sedis oratia archi-episcopi Strigoniensis Primatis Hungariae etc. etc. etc. Dum solempni cum Pompa Strigonii inauguraretur XVII. Calendarum Junii Anno M. D. CCC. XX dicatum. – OSZK Any. 1820 2°

Carolus FARKASS: Cultus publicus pr solempni installatione celsissimi excellentissimi illustrissimi ac reverendissimi domini domini Alexandri Rudnay de eadem et Divék-Ujfalu [...] dum pontificalibus A. E. honoribus omnium ordinum applausu. Strigonii Die XV. May MDCCCXX inauguraretur. Sabariae, typis Francisci Perger. – OSZK 632.150

Egynehány együgyű versek, melyeket ő hertzegségének, a' fő méltóságú Rudnai és divék Újfalusi Rudnai Sándor Magyar országi primás [...] úrnak fényes hivatalába való béállíttatása alkalmatosságára készített NAGY János kis-újfalsi predikátor [...]. Rév-Komáromban, Özvegy Weinmüllerné betűivel 1820. – OSZK 624.905; Any. 1820 4° (2 db.)

Több költeménye is ismert az idézeten kívül Benyák Bernátnak, Géczy Andrásnak, Szabó Pálnak.

⁸⁵ Ezzel az egy verssel ismeretes a már idézett Kováts József vagy Mandik Alajos, több költeménye is ismert Orbán Lajosnak vagy Pales Henriknek. Több költeményei is fennmaradt a budai főgimnázium tanáranak Kiáltosy Antalnak:

Antonius KIÁLTOSY: Ode honoribus celsissimi ac reverendissimi domini principis Alexandri Rudnay [...] dum pro capessendo munere ad exc. consilium Reg. L. H. introduceretur a Reg. Archi Gymnasio Budensi dicata. Budae, tipis Regiae Universitatis Hungaricae. 1820. – OSZK 816.175

⁸⁶ Egy verse ismert az idézettek közül Baranyay Ferencnek, Fabriczy Sámuelnek, Rimely Ferencnek, több verse Elenyák Györgynek. Csak ez a költeménye ismeretes Lipovniczky Imre, Bars megyei főszolgabírónak:

Carmen inauguralibus honoribus celsissimi principis Alexandri de Rudna, et divék Új-falu [...] Anno MDCCCXX, die 16-ta May Strigonii celebratis in sempiternum votorum monumentum, pia mente oblatum per Emericum LIPOVNICZKY [...]. Comaromii, Typis Vidus Claræ Weinmüllerianæ 1820. – OSZK Any. 1820 4°

⁸⁷ NAGY: i. m. 12.

megkereshessék az érseket. Így itt van Andásy Lajos, aki egy hosszadalmas, tudós jegyzetapparátussal ellátott latin versszettel készült,⁸⁸ a tisztelgő költemények mestere, Orbán Lajos, aki ekkor teológiatanár Pozsonyban,⁸⁹ a veszprémi káptalan fiskálisa, Simoga György⁹⁰ vagy Berei Farkas András, akitől több kisnyomtatvány is fennmaradt, melyek ide köthetőek, s aki valóban próbálkozott a későbbiekben is megnyerni magának Rudnay mecénási jóindulatát.⁹¹ (És természetesen az eddig idézettekén kívül vannak még jókívánságok prózában,⁹² illetve ismeretlen szerzőjű költemények is.⁹³)

A költői közhelyek halmozása azonban némi szaktudást is igényel. Nagy János a költői tudás számos elemét halmozza fel, hogy a végeredmény egy egészen különös összeállítás legyen. A kisebb verstörédekekből felépülő kompozíció például előbb egy latin feliratot vagy felírást (*inscriptio*) ad,⁹⁴ majd egy anagrammából indítja magyar nyelvű költeményét:

RUDNAI SÁNDOR ÉRSEK
anagramma,

⁸⁸ Carmen. Celsissimo, ac reverendissimo principi domino Alexandro Rudnay de eadem, et Divék-Ujfalú [...]. Supremum hoc ad Regni, atque ecclesiae Hungaricae fastigium, spectatae in virtutis laurum, curante Augusto Francisco I. a. d. XXVI. Kalendas Junias MDCCCXX. omnitate accedenti, decretali ac archi-episcoporum Strigoniensium, utpote a S. Stephano proto-rege, divo et metropolitanæ ejusdem ecclesiae statore, Strigonia in urbe, designata sede, primo nunc abs octo et Denis Regni Hungar. primatibus, avito legali CCLXIX. intra annos ritu, gloriose in augurato sacrum. Vate, Josepho Ludovico ANDÁSY. Nobili Hungaro Posoniensi. Posonii. Typis Caroli C. Snischek, MDCCCXX. – OSZK 211.493; 405.716; Any. 1820 4° (3 db.)

⁸⁹ ORBÁN: i. m.

⁹⁰ Kéziratok költeménye: Georgius SIMOGA: Carmen Gratulatorium [...] Alexandro Rudnay oblatum, dum anno 1820 16-ta Maji Urbem Strigoniensem cum suo V. Capitulo [...] rediret. EFK I/27.33.

⁹¹ A beiktatáshoz kapcsolódó kiadványai:

[Külső cím- és hátlapon:] Rudnay Sándor ő hertzege Magyar ország' primássa' Esztergom Várában tartandó széke emelésének ünneplése. Az 1820 dikban. Májusnak 16-dik és több Napjaiban. Nyomtatott Bétsben. [A belső címlapon: Szomorú vigasság. [...] Hód viz parton született Szinyie Farkas [BEREI FARKAS András] [...] Nyomtatott Bétsben, Császári és Királyi engedelmel. 1820. – OSZK 201.552 – A kiadvány helye a Knapp Évától összeállított Farkas-bibliográfiában: KNAPP Éva: „A Lói Tanács Zabolázója”. *Második kötés. Berei Farkas András munkáinak bibliográfiája*, Zebegény: Borda Antikvárium, 2007, II/73.

A másik kiadványt közli (egy magántulajdonban lévő példány alapján): KNAPP Éva: „Wirtusfűlű Wirágból kötöm Wers Rósáit”. Egy ismeretlen Berei Farkas András-nyomtatvány 1820-ból, in: *Doromb. Közköltészeti tanulmányok I.* (szerk. CSÖRSZ Rumen István), Budapest: RECITI, 2012, 195–202. – Tóth Krisztina nem ismerte Farkas álneveit, ezért a két kiadványt a Szinnyei név alá sorolta be. Utóbbi kiadvány egy példánya: EFK I/27.20. Farkas András pályájához lásd még KNAPP Éva: „A Lói Tanács Zabolázója”. *Első kötés. Berei Farkas András élete és munkássága (1770–1832)*, Zebegény: Borda Antikvárium, 2007; uő: „A Lói Tanács Zabolázója”. *Harmadik kötés. Berei Farkas András vándorköltő társadalmi kapcsolatai és irodalmi elhelyezése. Mutatók és javítások*, Zebegény: Borda Antikvárium, 2009.

Farkas két évvel később, a zsinat alkalmával is próbálkozott:

[BEREI FARKAS András:] Új Jerusalemben Isten' várossa, melyben épült Salamon Király' temploma; vagy Esztergom' vára' újulása bémenetele, és bé-iktatása az ország primássának Május 16-kán 1820-ban. ezen elmúlt, Esztergom Béiktató fényes Gyűlés' alkalmosságával kiadott Ótska Versek újra éneklése. Esztergom újult vára. és Templom' versei. Négyesi Báro Szepesy Ignázt Excellentziája Erdélyi Püspök, és Kormány Széki Tanácsos Versei. A' Posonyi Synoduson lévő fő rendek' úgy a' Nemes Erdély Országi Hazabéli Kegyes Olvasók' kedvéért. A' Bétsi Politica Directio vagy Polgári Fő Igazgatásra ügyelő Társaság alá írása után. [1822] – OSZK 825.684 – A Bibliográfiában: KNAPP: „A Lói Tanács Zabolázója”. *Második kötés*, i. m. II/85.

⁹² Például: Ignatius LIEB: Celsissimo principi Alexandro a Rudna, et divék-Ujfalú, Archi-episcopo Strigoniensi, sedis Apostolicae legato nato, I. Regni Hungariae primati, &c. &c. Archi-praesuli suo benignissimo humillimi parochi, et cooperautores vice-archi-diaconalis distractus Galgocziensis D. D. D. Tyrnavia, Typis Joannis Bapt. Jelinek. [1820] – OSZK Any. 4°

⁹³ Például az alábbi vers szerzőjéről a nevének kívül semmit sem lehet tudni: Honoribus celsissimi ac reverendissimi domini principis Alexandri a Rudna et divék-Ujfalú [...] tempore installationis suae die 16. Maji 1820 pie dedicatum et oblatum a M. O. [Miachel ODLER] Nobile hungaro Spacziensi. Tyrnaviae, Typis Joannis Bapt. Jelinek. [1820.] – OSZK Any. 1820 2°

⁹⁴ Ilyet többet is ismerünk. Például: ALeXanDro HVngarIae PrImatI AntIstItI Vere apostoLIco, Vota sVa eXhIbet fer VentIa eXsVLtans patrIa. – OSZK Any. 1820 4°

derék ró'sáin nárdus.

E' kettőt össze foglalva:

Rudnai Sándor Érsek derék ró'sáin nárdus. – (foly)

vagy a' mint Tibullus mondotta:

Primatis puro destillent tempora nardo. az az:

Ró'sa szín ortzáid nárdussal tsepegnek

Érsek! 's az illatja kedves e' seregnek.

Kedves a' szemeknek annak a' látása,

Erős mást magához vonó hódítása.

Kedves az mindennek, kedves az a' Papnak,

Egyébb emberek is rajta kapva kapnak.

A' nárdusból készült drága kenet szaga

Eléséséges házat betölteni maga.

[...]

Sőt lelünk Ő benne a' ró'sánál szebbet,

Nárdus illatjánál kellemetesebbet.

Ró'sával vetekszik szép tellyes ortzája,

Kedves, 's ékes szava, mellyet ereszt szája,

De ezen külsőkön soká ne múlassunk

Hogy belsőket Benne többeket láthassunk.⁹⁵

Hogy Tibullust nem teljesen pontosan idézi,⁹⁶ szinte semmiség ahhoz képest, hogy a költemény szerelmi toposzokkal szólítja meg az érseket, s még fizikai valóját is úgy írja le, mint amiként a szerelmes költő körülírja kedvesét. Innen nézvést már-már bravúros teljesítmény, hogy a következőkben Nagy Rudnay tudós mivoltáról értekezik.

Azt is érdemes megjegyeznünk: a beiktatási költészet dicsérő elemeinek topikus formái a tisztelgés rituális gesztusrendjén túlmenően is elvezethetnek különféle társadalmi gyakorlatokhoz. Rudnay adakozó kedvét, áldozatos mecénási tevékenységét rengeteg beiktatási költemény szóvá teszi, sőt a tisztelgések egy része is feltehetően éppen majdani adományok gyűjtésére irányul. Ez alkalmasint járhatott is sikerrel, bár e versek konkrét hatása nemigen ellenőrizhető. Szabó Pál például nem sokkal tisztelgő verse után, még 1820-ban esztergomi kanonokká lépett elő: hogy volt-e ennek a karriernek bármi köze a költeménnyel való tiszteletteljes kommunikációnak, nem tudhatjuk.

S végezetül: egy ekkora eseménynél szinte lehetetlen, hogy a laudációs költészet inverze és népi (parodikus) variánsai ne jelenjenek meg. Fennmaradt egy költemény egy kéziratot versfüzetben, mely sajátos paródiáját adja Rudnay adományainak. A költeményt János István közölte a versfüzetet ismertető tanulmányában:

VERSUS CANCRINI AD PRIMATEM RUDNAY

Pauperibus sua dat gratis, nec munera curat

Curia Papalis, quod modo perspicimus.

Laus tua, non tua sors, virtus, non gratia Regum

Scandere tefecit, culmen ad eximium.

⁹⁵ NAGY: i. m. 3–4.

⁹⁶ Tibullus, Eleg, 2,2,7. Peretsenyi Nagy László korabeli fordításában: „Drága halántékján letsepegjen Nárdusi kentsér” Albius TIBULLUS versei. Edgyik lapon deákul; a' másikon magyarul, tulajdon láb-mértékjei szerint eredetiségéhez képest[sic!]. Írta PERETSENYI NAGY László [...]. 1818-dik Esztendőben. Pesten, Trattner János Tamás betűivel. 1818. 67. Egyed Antalnál: „Legfinomabb narddal legyen áldott homloka kenve” – Romai classicusok magyar fordításokban. Kiadja a' Magyar Tudós Társaság. Ötödik kötet. Tibull. Pest, 1845. Eggenberger József és fia. – Albius TIBULLUS' Elegeiái négy könyvben. Fordítá, jegyzetekkel EGYED Antal [...]. Pesten, Eggenberger József és Fia M. D. CCC. XLV. 60. És Kardos László modern fordítása: „nárdusi csöpp csurranjon alá szép homloka boltján” – *Tibullus és Propertius összes költeményei* (utószó, jegyz. SZEPESY Tibor), h. n. [Budapest]: Magyar Helikon (Bibliotheca Classica), 1976, 43.

Conditio tua sit stabilis, nec tempore parvo
Vivere concedat te Deus Omnipotens.⁹⁷

Az úgynevezett rákvers szavai odafelé olvasva dicsérik Rudnayt, visszafelé olvasva azonban a költemény épp az ellenkezőjét jelenti.⁹⁸

Ingyen ad a szegényeknek a javaiból, s nem törődik a vagyonnal a pápai udvar, amint mostanság tapasztaljuk. A dicsőséged, s nem a sorsod, az erényed, s nem királyok kegye emelt fel téged a magas csúcsra. Jó helyzeted maradjon állandó, és a Mindenható Isten tegye lehetővé, hogy ne csekély ideig élj.

A Mindenható Isten tegye lehetővé, hogy rövid ideig élj, és ne maradjon állandó a jó helyzeted. A magas csúcsra a királyok kegye, s nem az erény, a sorsod, s nem a dicsőséged emelt fel. Tapasztaljuk mostanság, hogy a pápai udvar a vagyonával törődik, s nem ad ingyen a szegényeknek a sajátjából.⁹⁹

Érdeemes azt is rögtön hozzátenni, hogy természetesen ez a költemény is az európai latinitás vándorkölteménye, mely a 14–15. századi vágánsköltészet terméke,¹⁰⁰ s ilyenformán dicséret és szidalom – egyaránt topikus vándormotívumok.

A Múzsák és antik istenek annyi költőnek adtak nyájas szavakat szájára, hogy hadd búcsúzzam ezen esettől egy olyan versszakkal, mely ennek visszáját mutatja. A költő sietve hagy fel az énekléssel, s rekeszti be a történetírói mesélést:

Phoebe! Tu Numen! mea Clio dicit
Jam vale: Pindi valeantque Musæ
Præsul, et Princeps revocat canentem
Propero Vates.¹⁰¹

Így járt valahogy a beiktatási költészet is. Mint poétai teljesítmény nem annyira érdekelte az utókort, mely csak furcsa történeti adalékként nézett rá erre a formára: Apollón és Klió egyaránt magára hagyták ezt a forrásanyagot. Remélem, sikerült rámutatnom e társadalmi gyakorlatok történeti jelentőségére.

⁹⁷ JÁNOS István: Kéziratos versgyűjtemény 1842-ből, *Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, 39 (2000): 535–543. Itt: 536. János fura módon nem mondja meg, hogy ez a gyűjtemény pontosan hol található jelenleg, felteszem, a miskolci Hermann Ottó Múzeum gyűjteményét gyarapítja. Mindenesetre közvetett bizonyítékok alapján János azt valószínűsíti, hogy a gyűjtemény sárospataki eredetű lehet (uo. 535.). Ez azért is érdekes, mivel a vers egy variánsa Sárospatakon is fennmaradt: *Versus cancrinus in Primatem Rudnay*, in: Holmi. Gyűjteményes kötet, TREN, 393 Kt. 398. 21. f.

⁹⁸ „CANCRINUS (RÁKVERS, RETROGRADUS, RECIPROCUS, PALINDROMON) A szavakat vagy a betűket visszafelé olvasva vagy ugyanazt a szót esetleg mondatot_[,] vagy ellentétes értelmet kapunk. KILIÁN István: *A régi magyar képv. Old Hungarian Pattern Poetry*, Budapest: Felsőmagyarország – Magyar Műhely (Vizuális költészet Magyarországon I.), 1998, 314.

⁹⁹ Köszönöm Tamás Ábelnek, hogy segített a fordításban.

¹⁰⁰ Lásd *Specimens of Macaronic Poetry*. London: Richard Beckley, 1831. VII. A népszerű kiadvány szerint VI. Kelemen (1342–1352) vagy II. Pius (1458–1464) pápaságát gúnyolja a versike.

¹⁰¹ Ad solennia duplicis inaugurationis celsissimi principis Alexnadri Rudnai 1820 16-ta Maji, Strigonii peractæ: Carmina, Versus Chronographica, Odæ cum brevi Poëmata, in ejusdem Principis perennem Honorem, et Memoriam reverenter oblata a Parochia Districtus Strig. Cis-Danub. Comaromii, Typis Viduæ Claræ Weinmüllerianæ 1820. – OSZK 200.216